

Rumskapande vegetation genom typologier

Creating urban spaces with typologies

Robert Kihlander

Självständigt arbete • 30hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2024

Rumskapande vegetation genom typologier

Creating urban spaces with vegetation

Robert Kihlander

Handledare : Jitka Svensson
Examinator : Anders Folkesson
Bitr. examinator : Peter Dacke

Tack till

Omfattning : 30hp
Nivå och fördjupning : A2E
Kurstitel : Independent Project in Landscape Architecture.
Kurskod : EX0846
Program : Landskapsarkitektprogrammet
Kuransvarig inst. : Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Utgivningsort : Alnarp
Utgivningsår : 2024
Omslagsbild : Robert Kihlander
Foton och bilder : Samtliga foton, skisser, teckningar och illustrationer är författarens egna om inte annat anges.

Nyckelord : landskapsarkitektur, rum, plats, vegetation, stadsrum, offentlig miljö, typologier, Göteborg

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

I våra offentliga urbana miljöer finns det olika utformning av rum. En del av dessa har en vedertagen utformning och funktion, ett torg har en viss form som passar dess funktion. När vi hör ordet torg så tänker vi kanske på en livfull marknad. Det beskriver samtidigt en typ av rum, i sin utformning en öppen yta, ofta med byggnader som omsluter det på flera sidor. Andra typer av rum som kopplas till funktion på detta sätt kan exempelvis vara en avé, en parkering eller en busshållplats. Men stadens rum är så många fler än dem som vi har en benämning på.

Det här examensarbetet fokuserar på vegetation i offentliga miljöer och de rum som vi ofta befinner oss i eller färdas genom i den urbana offentliga miljön. För att ta sig an ämnet inleds examensarbetet med en teoretisk del om rum och plats. Begreppen rum och plats utforskas inte utifrån ett strikt landskapsarkitektoniskt perspektiv utan angränsar ibland till ett filosofiskt synsätt. Inom vegetativ design kan man tala om att vegetation utgör golv, väggar och tak som tillsammans bildar rum, på samma sätt som om vi skulle tala om rum i byggnader. För att ta reda på vilka element som skapar rum i den offentliga miljön och försöka läsa av vilken funktion de har eller karaktär de skapar, utfördes stadsvandringar, intentionen med dessa stadsvandringar var att undersöka ett brett spann av rum. I arbetet med att dokumentera och utforska dem rum som undersökts har flera metoder använts; korta kommentarer och längre texter, skisser i blyerts, kol och tusch samt foton. Genom dessa utforskande metoder framkom iakttagelser om hur rum kan vara uppbyggda och vad de kan innehålla. Med stadsvandringarna som utgångspunkt har sedan ett antal rumstypologier skapats.

I den avslutande delen har dessa rumstypologier prövats i en befintlig miljö.

Abstract

Urban public spaces are designed in different ways. Some of which have more defined uses, a square i.e. will often look a certain way for it to be useful as a square. When we think about a square we might imagine a vibrant market, which can be one of its uses. But it also describes a sort of spatial design, an open space usually enclosed by buildings. Other spaces that we relate to a specific use could for example be an avenue, a parking lot or a bus stop. But there's other spatial designs that we don't have a specific name.

This master thesis focuses on vegetation and the spaces it creates in our urban environments. The initial part of the thesis consists of a literature study about space and place. The study of space and place isn't solely done from a landscape architectural perspective and is sometimes more closely related to a philosophical standpoint. In vegetative design green spaces can be said to consist of floors, walls and roofs which together create a room, much in the same way as if talking about rooms in buildings. To find out what elements exist in and create spaces in the public space a number of city walks were carried out, the reason for choosing this method was to study a wide range of spaces. To document these city walks different methods were used; writing, sketching and photography. Through these methods I've drawn conclusions about how spaces can be created and what they can consist of. From these conclusions a number of typologies have been created.

In the last part these typologies have been tested (in theory) in an existing environment.

Innehållsförteckning

Sammandrag / Abstract

Inledning	5
Dem urbana rummen	5
Mål och syfte	6
Material och metod	7 - 8
 Del 1. Rum och plats	 9
I vardagen	9
Människan och rummet	9
Plats och sammanhängande rum	9
Det sociala, fysiska och mentala rummet	9 - 10
Rymd	10
Det offentliga rummet och dess fysiska struktur	10
 Del 2. Sökandet och dess konsekvens	 11
Att göra upptäckter	11
Portalen	12 - 13
Proportion och mänsklig skala	14 - 15
Stegvis skala	16 - 17
Kontemplativt	18 - 19
Gömstället	20
Mystik och trygghet	21 - 22
Betydelsen av skugga	23 - 24
Kontraster mellan skugga och ljus	25 - 26
Bland trädtopparna	27 - 28
 Del 3. Stadsvandringar	 29
Karta Göteborg	30

Del 4. Typologier	31
Portalen	32
Proportion och mänsklig skala	33
Stegvis skala	34
Kontemplativt	35
Gömstället	36
Mystik och trygghet	37
Betydelsen av skugga	38
Kontraster mellan skugga och ljus	39
Bland trädtopparna	40
 Del 5. Tillämpning	 41
Möte mellan bostadsgårdar	43 - 44
Entré till Nya Hovås	45 - 46
Huvudgatans allé	47 - 48
Torget	49 - 50
Bostadsgård	51 - 52
Kontemplation i stora rum	53 - 54
 Diskussion	 55 - 57
 Referenser	 58

Inledning

De urbana rummen

Innan jag påbörjade detta examensarbete funderade jag över hur landskap ofta förenklas till urbant eller ruralt och att dessa ses som varandras motpoler, men är det en förenklad bild som hämmar den urbana gestaltningen? Kevin Lynch skriver i *Scientific American* (1965) om ett tankeexperiment - hela jordklotet täcks av en enda stor stad, vår möjlighet att röra oss i ett ruralt landskap skulle inte längre finnas, vi skulle vara fast bland ändlösa rader av bostadshus och villor (Lynch, 1965).

Det var kanske en liknande tanke, om än något mindre dystopisk, som fick mig att skriva om det här ämnet. Skulle människan vara omsluten av denna världsstad kanske de offentliga miljöerna skulle se annorlunda ut. Det i vanliga fall stenlagda torget skulle kanske göras om till en yta full av träd där små konstruerade bäckar kunde rinna eller en tvärgata med små perennplanteringar kanske istället hade liknat ett skogsparti, bestående av stockar, stenar och mindre buskar.

En stad kan ses som ett slags landskap, med lite fantasi kan byggnader ses som berg som tornar upp sig över långsträckta gröna fält eller steniga marker, där träd och buskar i olika höjd, storlek och former letar sig upp bland dessa hårdgjorda ytor. Den kringliggande naturen kan inte anses vara orörd av oss (Bell, 1993), men den har ofta en mjukare framtoning och är friare i sin form än staden. Med dessa olika delar som bakgrund började jag fundera över hur de rum som finns i staden utformas. I *Eyes of the skin* berör Juhani Pallasmaa hur byggnader under förra seklet ofta fokuserade på att vara tilltalande för ögat och hur arkitekturen ville skapa visuella intryck, men hur detta har lett till konstlade miljöer utan tanke på den rumsliga utformningen (Pallasmaa, 1996).

Vikten av att skapa trivsamma offentliga miljöer är ett flitigt diskuterat område. Hur dessa miljöer ska gestaltas för att uppfylla sitt syfte kan utvärderas genom en rad olika parametrar som aktivitet, trygghet, ekosystemtjänster, hantering av

dagvatten med flera. I examensarbetet har rum och upplevelsen av rum utforskats och diskuterats.

Perspektivet är upplevelsebaserat, när jag har utforskat rum har jag gjort det dels utifrån hur rummet är uppbyggt (ett mer objektivt synsätt) och även min upplevelse av det (subjektivt). Genom mina upplevelser av rum i kombination med litteraturstudier kom jag in på begrepp/beskrivningar av upplevelser, ett urval av dessa är atmosfär, kontemplation och mystik.

Begreppen plats och rumslig(het)

Plats är enligt Svenska akademiens ordlista ett ställe i allmänhet; markerat ställe t.ex. på biograf 2. arbete; arbetsplats. (SAOL, 2015). En plats kan i korthet vara benämningen på ett ställe, område eller punkt/koordinat. Rum byggs upp av objekt, sammansättningen av objekten ger rummet dess form. Både *rum* och *plats* hänger samman med varandra, Yi-fu Tuan skriver i *Space & place* om hur ett rum kan bli till en plats. Ett rum kan bli till något mer än bara summan av dess objekt, ett rum kan med tiden komma att upplevas som en plats (Tuan, 1977). Vi upplever rum med hjälp av både färg och ljus, men även genom andra icke visuella fenomen (Fridell, 2011).

Rumlig eller *Rumslig* är enligt Svenska akademiens ordlista något som har avseende på 1. samband med rum 1. hör till rummet; som har rumsegenskaper 1. utgör rumsegenskap (utsträckning i längd, bredd o. höjd); ofta liktydigt med: materiell, kroppslig, konkret. Det beskrivs även som 1. Samband med någots utsträckning; utbredning; belägenhet i rummet (SAOL, 1960). Rumslighet kan beskriva de egenskaper som ett rum utgör, eller kanske hur vi upplever den rymd som finns i mellanrummet av ett rums objekt.

Juhani Pallasmaa skriver om hur den konkreta, kroppsliga

interaktionen med vår omgivning är konstant. Vår uppfattning av världen kommer till genom både vårt seende och vår kropp, ingen kropp kan vara separerad från dess plats i rymd. (Pallasmaa, 1996).

Delar och struktur

Att göra arbetet läsbart och sammanhängande har varit utmanande, de enskilda delarnas utformning samt vilken ordning de ska följa har förändrats många gånger under arbetets gång. En av de större förändringarna var att plocka ur typologierna och ha de i ett eget häfte, som en bilaga, det gör det möjligt att ha typologierna vid sidan om när en läser diskussionen om hur de uppkom och delen om dess tillämpning.

Flera av delarna i arbetet lämpar sig för att läsas separat, det går t.ex. att direkt gå till delen om upptäckterna utan att ha läst den första delen som handlar om rum och plats.

Den andra delen i arbetet, upptäckterna, bygger inte i stor utsträckning på den första delen även om begreppen rum och plats som undersöks där återkommer i del två. Det är så pass vardagliga begrepp att de flesta kan ta till sig informationen i del två utan att ha läst del ett. Inte heller för att ta till sig informationen i delarna om typologierna och tillämpningen krävs det att en tagit del av de tidigare avsnitten.

Mål och syfte

Mål

Identifiera hur rum i staden är uppbyggda samt hur de skiljer sig från varandra. Utveckla rumstypologier som kan främja gestaltungsarbete med fokus på ett varierat stadsrum.

Syfte

Syftet är att undersöka hur rumstypologier kan användas i gestaltningen av urbana miljöer.

Frågeställningar

Vad är en plats och vad är ett rum?

Vilka platser och rum kan vara av intresse att studera innan/under skapandet av rumstypologier?

Hur kan rumstypologier användas i gestaltungsarbete för att främja rumslighet?

Inledning

Material och metod

Examensarbetet baseras på en enkel litteraturstudie, stadsvandringar och skissande, dessa är de tre metoder som har använts under arbetets gång. Litteraturstudien fokuserade på att undersöka vad en plats och ett rum är ur ett landskapsarkitektoniskt perspektiv samt förklara hur begreppen används i examensarbetet. Stadsvandringarna agerade språngbräda i undersökningen av rum, under dessa stadsvandringar och efteråt användes skissande som en metod för att ytterligare undersöka rum.

Vilka element eller objekt som skapar rum varierar i våra offentliga miljöer, en av de viktigaste är vegetation. När rum har studerats har iakttagelser av dess olika beståndsdelar gjorts, men det är främst vegetationen som har varit av intresse. Vegetation har därmed haft en stark roll men inte varit den enda rumsbildande elementen, andra element har exempelvis varit staket, murar, bänkar och fasader.

Vilka rum som har varit av intresse att studera, de undersökningar som gjorts samt de typologier som tagits fram utgår från egna upplevelser, erfarenheter och intressen.

Metod

De tre metoderna; litteraturstudier, stadsvandringar och skissande har använts i en iterativ process och har inte tillämpats i ett linjärt eller stegvis arbetssätt. Således började inte arbetet med att slutföra litteraturstudier för att sedan göra klara alla stadsvandringar och avsluta med typologierna. Exempelvis har jag ibland upptäckt någonting nytt genom en vandring och behövt gå tillbaka till litteraturen, ibland har det genom litteraturen framkommit ett begrepp som ledde till omprövning av en typologi. Till en början var dock tillvägagångssättet mer linjärt - en stadsvandring ledde till en upptäckt/fundering; litteraturstudier utfördes inom området av upptäckten; en typologi togs fram.

Följande text är ett utdrag ur arbetet som ger en generell beskrivning av metoden:

“Jag upplevde att jag här kom till en plats, det som skapade en känsla av plats tror jag var den portal som två tallar (pinus sylvestris) bildade. Jag förnam en känsla av att vilja stanna till här. Richard C Stedman (2003) skriver att det finns tre faktorer som är avgörande för att inge en känsla av plats...”

Det första stycket beskriver hur en stadsvandring resulterade i upptäckten av en plats. På plats utfördes skisser, anteckningar och fotografier togs för att dokumentera och utforska. Vidare utforskades om det var portalen som skapade en känsla av plats. I nästa steg utfördes litteraturstudier kring vad som gör att vi upplever plats och om portaler kan inge en känsla av plats.

Metod - Litteraturstudie

En enklare litteraturstudie inledde arbetet för att få en fördjupad förståelse för hur vi definierar och avgränsar rum samt för vad en plats är. I senare delar av arbetet utfördes ytterligare litteraturstudier inom ämnen som tangerade rum och plats eller kunde vara avgörande för min upplevelse av en plats eller ett rum.

Metod - Stadsvandringar

För att få en fördjupad förståelse för rum, undersöktes rum i offentliga miljöer genom stadsvandringar. Antalet stadsvandringar var inte bestämt på förhand. Stadsvandringarna agerade som språngbräda för de upptäckter som gjordes i delen *Sökandet och dess konsekvens* (sid. 11-28). Stadsvandringarna utgick från centralstationen i Göteborg, en rutt drogs upp inför vandringarna för att hitta rum jag tyckte verkade intressanta. Rutterna (som blev till underlag för stadsvandringarna) skapades utifrån kartmaterial som visade topografi, grönytor, vattendrag, bebyggelse typer och byggnadsår. Aspekterna valdes utifrån ett antagande som hade till avsikt att skapa stadsvandringar där

olika typer av rum kunde studeras. Under stadsvandringarnas gång fungerade det framtagna materialet som ett underlag för vandringen, avstickare tilläts för att inte begränsa huvudsyftet att studera rum.

Under stadsvandringarna insamlades material genom foton, skisser och anteckningar. Efter insamlandet av information i fält utfördes ytterligare studier utifrån det insamlade materialet. Vid ett flertal tillfällen har återbesök gjorts på platser. De upptäckter som gjordes och fördjupningarna som följde går att läsa i del 2 av arbetet, *Sökandet och dess konsekvens*.

Metod - Skissande

Typologierna

Stadsvandringarna har tillsammans med litteraturstudier och skissande legat till grund för hur typologierna konstruerats, i den avslutande delen av arbetet prövades typologierna i en befintlig fysisk miljö.

I framtagandet av typologierna har iakttagelser och slutsatser gjorts som är baserade på mina egna upplevelser under stadsvandringar och genom skissande. Huvudsakligen är därmed typologierna en produkt av subjektiva iakttagelser.

För att utvärdera om typologierna kunde användas som ett verktyg för att underlätta gestaltungsarbetet har dem prövats i en befintlig miljö. När dem utvärderats användes ett utskrivet häfte med typologierna i, som följde med när jag utforskade en befintlig miljö där avsikten var att kunna avgöra om utemiljön kunde gestaltats på ett annat sätt (men med liknande funktion) med hjälp av typologierna. Utvärderingen av typologierna har inte utvärderats av andra personer, genom en vedertagen metod eller genom data/parametrar. Utvärderingen är bara baserad på mina egna subjektiva analyser och tankar kring god rumslighet.

Under arbetet med att ta fram de färdiga typologierna prövades dem i befintliga miljöer, dessa har inte presenterats i arbetet.

Avgränsning

När tillämpningen av typologierna gjorts har hänsyn tagits till den nuvarande fysiska strukturen. Befintliga fysiska strukturer som gatubredd, placering av byggnader och liknande har inte förändrats, utan bara element i den fysiska miljön som kan anses tillhöra landskapsarkitekturen. I regel har de tekniska begränsningar som finns inte undersökts närmre, som till exempel utrymmet under mark, men har till viss grad tagits i beaktning för att förslagen ska få bäring i verkligheten. I andra fall har något mer ingående undersökningar utförts för att läsa av om en viss typologi skulle vara möjlig på platsen, dessa har varit undersökningar av det enklare slaget. Ett exempel på en sådan undersökning var i ett fall utförandet av enklare skisser för att se hur mycket en befintlig mittrefug skulle kunna breddas om en annan trafiklösning hade använts. Hur genomförbara gestaltningarna är ur ett tekniskt eller ekonomiskt perspektiv har inte utvärderats.

I typologierna ges inte förslag på vilka träd och buskar som kan vara lämpliga att använda sig av då det ligger utanför arbetets avgränsning.

Del 1

Rum och plats

I vardagen

Rum och plats används inte sällan i dagligt tal, innan morgonmötet på jobbet kan några kollegor diskutera hur svårt det var att hitta en plats på bussen imorse eller en plats för att parkera bilen för att sedan prata om hur bra det nya mötesrummet blev efter renoveringen. I dessa sammanhang har rum och plats en konkret mening, men är ibland mer abstrakt. Yi-fu Tuan skriver i *Space & Place* (1977) att det krävs att vi pratar om både rum och plats för att kunna definiera de var för sig, ett rum kan med tiden upplevas som en plats ju mer vi lär känna rummet. Vice versa kan vi på en plats utläsa rum, en plats kan beroende på rummet göra oss uppmärksamma på ifall den är stor och öppen, vilket kan inge en känsla av frihet (Tuan, 1977).

Människan och rummet

Vi uppfattar rum med våra sensoriska organ kinestesi, syn och beröring. Enkla rörelser som att gå eller sträcka ut sina armar är viktiga för att uppfatta rum, vi kopplar rum till att ha en rymd som går att röra sig i (Tuan, 1977). Vi lär känna och upplever rum med dessa sinnen, det vi upplever som rum består generellt av olika objekt. Hur olika kulturer definierar rum skiljer sig åt, men alla använder människan som utgångspunkt för diskussionen. Om vi letar efter grundläggande principer i skapandet av rum hittar vi två faktorer, hur den mänskliga kroppen fungerar

och är strukturerad samt hur de sociala sammanhangen ser ut och hur vi umgås med andra människor. Människan skapar rum efter dess biologiska och sociala behov (ibid). Det framstår som att vi skapar rum efter våra egna behov och strukturer, det finns många exempel på hur vi dimensionerar saker efter våra egna kroppar, samtidigt kan miljöer vara av proportioner som inte alls liknar våra mänskliga dimensioner. Främst större städer har breda gator och höga byggnader där en utemiljö skapas som inte alls är dimensionerade efter våra mänskliga mått.

Hur rum byggs upp

Ett rum kan byggas upp av många olika objekt men vi kan förenkla dess uppbyggnad genom att sortera och dela in rummets olika beståndsdelar. Simon bell skriver i *Elements of visual design in the landscape* (1993) om grundläggande objekt eller *basic elements*, dessa beskrivs som grundläggande byggklossar i landskapet. Bell skriver i bokens följande kaptiel om hur andra faktorer inverkar på rum som exempelvis ljus, placering och hur många det finns av något, men med de grundläggande byggklossarna som utgångspunkt.

De fyra indelningar som görs i boken är; punkt, linje, plan och volym. Indelningen förenklar vad som skapar rum och kan ge större förståelse för dess uppbyggnad.

Punkt: För att något ska uppfattas som en punkt i rum, behöver den ta upp rymd i rummet. Det kan vara vitt skilda objekt som räknas som en punkt, ett ensamt träd, en telemast, lyktstolpe eller kyrka kan alla anses vara punkter.

Linje: En punkt som är utdragen eller en sammansättning av flera intelligande punkter skapar en linje. En linje behöver i regel en tjocklek för att synas, men kan även vara mötet mellan en himmel och en bergskedja (där linjen blir bergets kontur). Linjer skapas kanske tydligast av mänskliga konstruktioner som broar och vägar, men kan även vara t.ex. vattendrag eller utgöras av vegetationstyper.

Plan: En sammansättning av flera linjer skapar ett tvådimensionellt plan. Det tvådimensionella planet har inte tjocklek eller djup, utan byggs upp av bredd och längd. Ett plan kan ofta användas för att skapa ett innan- och utanför. En fotbollsplan har en tydlig avgränsning, men andra objekt som en pergola eller en häck kan också ses som plan.

Volym: Läger vi till en dimension till ett plan skapas volym. Bell delar in volym i objekt som har en sluten massa och tar upp rymd och öppen volym, som uppstår i mellanrummet.

Typiska exempel på solid volym är kuber, bollar, koner osv.

Del 1. Rum och plats

Många objekt kan förenklas till en av dessa former eller en kombination av formerna. Öppna former (som bildas av de slutna formerna) kan exempelvis vara torg, tunnlar, eller rymden i en skog.

Rum utgörs av rymd, men rymd är oändligt, utan form eller innehåll. Gottfried Wilhelm Leibniz skriver att rymd är omätbart, för att kunna utläsa något i rymd behöver vi använda oss av riktning och utgångspunkter. Ett objekt eller en kropp behöver uppta plats i en rymd. Vilken kropp upptar plats i rymd? För att rymd ska kunna upptas av en kropp behöver det finnas tillgängligt utrymme, det finns en direkt koppling mellan kropp och rymd, mellan kroppens placering i rymd och dess fysiska inverkan på rymd (Lefebvre, 1974).

Plats och sammanhängande rum

En plats kan beskrivas som ett särskilt slags objekt. Plats innefattar något mer än bara de fysiska objekten som utgör rum, till platsen kopplar vi värden som inte begränsas av våra sinnen. Ett annat sätt att definiera plats på är att tänka sig plats som en samling av objekt som existerar tillsammans, dessa objekt är placerade i en momentan konfiguration, en antydan av stabilitet (de Certeau, 1985). Definitionen av rum är mer abstrakt än plats. Vi kan prata om rum som en slags rörelse medans en plats är pausen i rörelsen, dessa pauser gör det möjligt för ett läge att uppfattas som en plats (Tuan, 1977). Kanske kan rum som har möjligheter för människor att stanna upp oftare uppfattas som plats. Det borde dock finnas andra faktorer än sammansättningen av objekt som avgör om ett rum oftare används som pauser i rörelse. Här kommer även de sociala faktorerna in och olika funktioner kopplade till rum, en punkt där många samlas för att senare åka vidare med färdmedel som buss, spårvagn eller tåg kommer bli till naturliga punkter för pauser. Detsamma gäller exempelvis torg, där kan ibland namnet spegla synen på det som en plats, ett exempel på detta är Markusplatsen i Venedig. Det är

en punkt där människor stannar upp, kanske är det även därför det har kommit att ses som en plats.

När vi tänker oss plats är det ofta en tydligt avgränsad yta, kopplar vi samman platser bildar dessa tillsammans områden. Ett område kan beskriva som något som är uppbyggt med objekt som har olika avstånd mellan varandra och dess placering, eller lite mer abstrakt, som ett nätverk av platser (Tuan, 1977).

Det sociala, fysiska och mentala rummet

Tre sätt att diskutera rum är utifrån dess sociala aspekter, den andra är det fysiska rummet och tredje delen är vår fantasi och mentala bild av vad rum är, tillsammans med symboler (Lefebvre, 1974).

Dessa benämningar av olika rum kan anses tillhöra de olika kategorier som tidigare nämnts, ett ‘hörn’ ger oss en placering i ett rum kopplat till en fysisk form som är användbar i hur våra städer och dess byggnader oftast är utformade. Att tala om ett ‘torg’ är kopplat till den sociala betydelsen av ett rum, det ‘offentliga’ rummet är en mental konstruktion av vilket rum vi talar om.

“Varje levande kropp har rymd och är rymd: den producerar sig själv i rymd och producerar rymden den befinner sig i. “ (Lefebvre, 1974, s.170)

Lefebvre (1974) skriver om hur det sociala rummet inte är en produkt likt andra produkter, det inordnar andra producerade saker till att samexistera och skapar dess relation till varandra. Det är resultatet av tidigare konstruktioner och kan därför inte kokas ner till ett enkelt objekt.

Det offentliga rummet och dess fysiska struktur

Byggnaderna står längs med varandra, de formar en rak linje. Det förväntas att de utgör en linje, bryter de mot detta rutmönster riskerar de att demoleras för att en ny byggnad kan uppföras som passar mönstret. Den parallella placeringen utgör vad som kallas för gatan. Gatan är ett rum som angränsas av byggnader, den är det som separerar husen. I motsats till husen, är gatan inte i privat ägo/tillhör ingen. I regel är gatan uppbyggd av en bilväg i mitten som omges av trottoarer på båda sidor, vägen för bilar är ofta bred och trottoaren för gångtrafikanter smalare. Träd är ovanligt på gatan. (Perec, 1974)

Den här introduktionen till rum avser inte ge ett tydligt svar på vad rum, plats och rymd innebär utan försöker balansera mellan ett filosofiskt sätt att prata om rum med ett mer konkret. Begreppen rum och plats kan ha olika betydelser beroende på dess sammanhang och inom vilket fält det diskuteras.

En stad har många enskilda rum men dessa kan även kopplas samman till områden, eller till hela det som vi kallar för det offentliga rummet.

Del 2

Sökandet och dess konsekvens

Att göra upptäckter

I detta kapitel presenteras dem upptäckter som gjordes. Dessa baseras på enkla litteraturstudier och egna iakttagelser. Dem egna iakttagelserna har gjorts under de stadsvandringar som utfördes i Göteborg. I vissa fall har återbesök på platser gjorts, dessa nämns inte särskilt i arbetet och har inte utförts systematiskt. Vilka sträckor som stadsvandringarna går längs presenteras i nästa del, tillsammans med kommentarer kring var några av följande upptäckter har gjorts.

Upptäckterna bygger på min upplevelse av de rum som jag har sett under de stadsvandringar som gjordes. Valet av rum gjordes med hänsyn till dess möjlighet att omvandlas till en eller flera typologier.

Strukturer och rum

För att strukturera arbetet har upptäckterna av rum delats in i olika kapitel, dem har inte delats in efter en strikt rumslig utformning eller objektens inverkan på rum utan kan vara baserade på sociala strukturer, en känsla eller upplevelse. Dem olika indelningarna kan ses som olika *typer* av rum, som i sitt nästa skede har blivit till *typologier*. Namnen på dessa typer är enbart tänkta att förklara vad dem innehåller, dem bygger inte i huvudsak på vedertagna begrepp

eller teorier. Till varje *typ* finns generellt en text byggd på litteraturstudier, anteckningar och egna funderingar. Tillsammans med texten finns ofta skisser eller teckningar, dessa kan vara utforskande och/eller dokumenterande. Ibland flyter gränsen för utforskande och dokumenterande ihop. En del av *typerna* påminner om varandra, det finns exempelvis två som handlar om hur proportioner upplevs i det offentliga rummet. Dem som har liknande teman eller utgångspunkter följer efter varandra, men i övrigt följer inte *typerna* en särskild ordning. Dem behöver heller inte läsas i följd.

Översikt

Nedan följer en introduktion till de olika *typerna*, samt en kort beskrivning av dess innehåll.

Portalen sid.12-13

Om hur portaler kan bidra till att skapa en känsla av plats.

Proportion & mänsklig skala sid.14-15

Hur en mänsklig skala kan uppnås i staden och vikten av det. En mänsklig skala kan bland annat uppnås med hjälp av ett lågt krontak.

Stegvis skala sid.16-17

Samverkan mellan objekt i olika storlek för att skapa en stegvis skala.

Kontemplativt sid.18-19

Skapandet av avkopplande och kontemplativa rum i staden.

Gömstället sid.20

Behovet av att hitta pauser i offentliga miljöer och att finna platser för återhämtning.

Mystik och trygghet sid.21-22

I urbana miljöer finns sällan mystiska miljöer, nackdelen med att skapa mystik genom tät grönska är främst hur det påverkar tryggheten.

Betydelsen av skugga sid.23-24

Hur avsaknaden av detaljer kan skapa en känsla av “atmosfär”.

Kontraster mellan skugga och ljus sid.25-26

Hur ett rum drastiskt kan påverkas av spelet mellan skugga och ljus.

Bland trädtopparna sid.27-28

Upplevelsen av att vara i höjd med trädens toppar.

Del 2. Sökandet och dess konsekvens

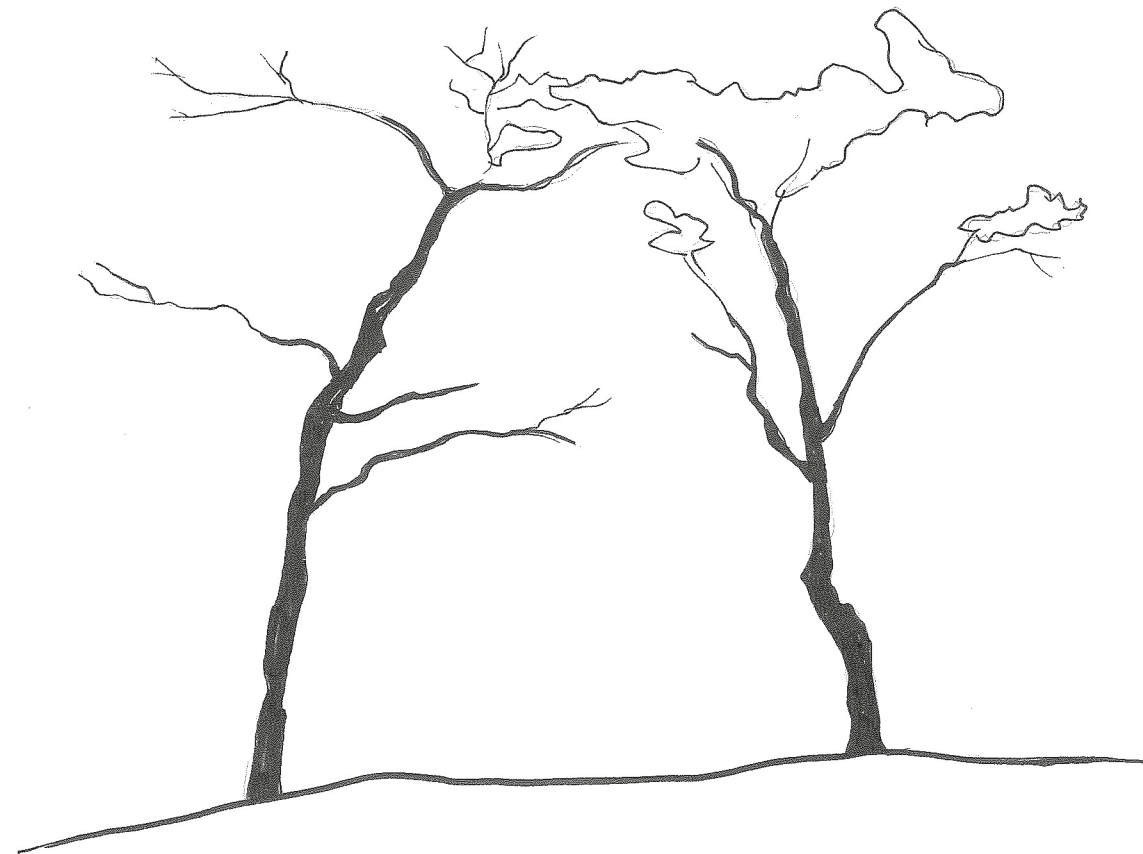
Portalen

“Träden bildar en portal över stigen och ger en platsskapande känsla.”

Anteckning från rutt 5/12

Jag upplevde att jag här kom till en plats, det som skapade en känsla av plats tror jag var den portal som två tallar (*Pinus sylvestris*) bildade. Jag förnam en känsla av att vilja stanna till här. Richard C Stedman (2003) skriver att det finns tre faktorer som är avgörande för att inge en känsla av plats (*sense of place*), dessa faktorer är den fysiska omgivningen, mänskligt beteende och sociala eller psykologiska processer (Stedman, 2003) Även Yi-fu Tuan skriver i *Space & place* (1977) om hur plats innefattar något mer än bara dem fysiska objekt som utgör platsens rum, till platsen kopplar vi värden som inte begränsas av våra sinnen. Han beskriver även plats som ett särskilt slags objekt (Tuan, 1977). Enligt båda är den fysiska utformningen en av delarna i platsskapandet. Det kan beskriva hur jag genom den fysiska utformningen upplevde att det här var en plats. Samtidigt så är den fysiska utformningen, enligt Stedman (2003), bara en av tre faktorer som är avgörande för vår upplevelse av plats. Jag funderar på om tidigare erfarenheter kan ha bidragit till att jag förnimmade *en känsla av plats*? Enligt Eisenhauer et al (2000) så tillskriver vi en miljö mening efter våra tidigare sociala och kulturella erfarenheter. Tuan skriver att vad som initialt endast ses som ett rum kan med tiden bli till en plats (Tuan, 1977). Det verkar finnas många olika faktorer som har betydelse för att vi ska uppfatta plats, jag tolkar det dock som att den fysiska miljön och dess utformning i samband med tid och historia utgör hur ett rum kan bli till en plats.

Stedman (2003) skriver vidare att vikten av den fysiska miljön ofta har försummats, och att det råder delade meningar kring vad som skapar en känsla av plats. En del menar att det är kompositionen av rymd och form som gör att vi uppfattar ett område eller yta som en plats. När jag tänker tillbaka på platsen, där tallarna bredde ut sig och skapade en portal, känner jag mig mer

1:100 figur 1. Portal av tallar.

övertygad om att de strikt fysiska delarna hade goda platsskapande aspekter och var avgörande för att jag skulle uppleva det som en plats.

Ett annat sätt att definiera plats på är att tänka sig platser som att de består av samlingar av objekt som existerar tillsammans, dessa objekt är placerade i en momentan konfiguration (de Certeau, 1985). Certeaus formulering av plats får mig att fundera över vilka objekt som kan anses ingå i en plats. Om en plats består av en samling objekt så borde det finnas en avgränsning för platsen, den samling av objekt som utgör den skulle finnas till inom en viss fysisk avgränsning. Jag kan inte avgöra ifall det finns andra objekt än de två tallar som utgör portalen som har betydelse för min upplevelse av plats. Kanske har berget som döljer stigens fortsatta riktning en avgörande roll, den bänk som är placerad innan portalen eller trapporna som jag gick upp för innan jag kom hit.

Samtidigt tror jag att enstaka objekt kan skapa platskänslor, även avsaknaden av objekt kan inge en känsla av plats. I en yta med många objekt kan en tom yta inge platskänsla, exempelvis en glänta, eller där inga objekt finns kan ett enstaka objekt uppnå samma sak.

figur 2. Skogsglänta, avsaknad av objekt skapar känsla av plats.

figur 3. Runtom portalen fanns andra ev. avgörande faktorer för platsskapandet.

figur 4. Ensamt objekt skapar en känsla av plats.

Del 2. Sökandet och dess konsekvens

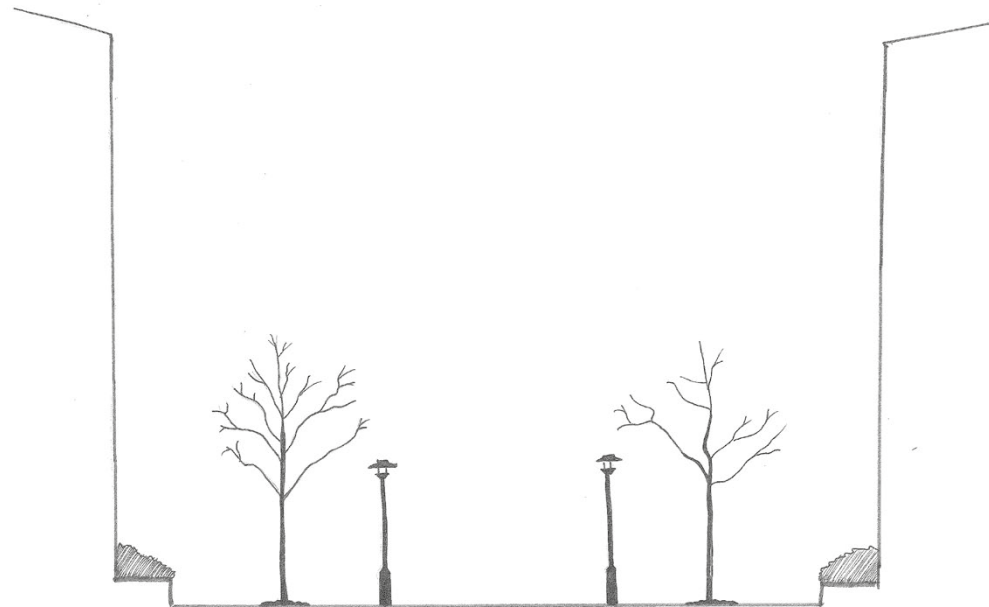
Proportion och mänsklig skala

Ute i ett landskap kan vi fascineras över hur vi från toppen av ett berg kan blicka ut över vidderna. Vi märker hur små vi är i relation till trädet, berget eller floden. Samma känslor kan infinna sig i urbana miljöer, kanske från en takterrass eller högt belägen balkong. Dessa höga höjder förutsätter dock att det finns lägre belägna punkter, stadens offentliga rum består till största del av utrymmen i gatunivå. I dessa rum kan proportionen gentemot exempelvis höga byggnader bli en skarp gräns där den mänskliga skalan riskerar att gå förlorad. I *Form and fabric in landscape architecture* (2001) skriver Catherine Dee om den mänskliga skalan och skalans kontext. Att vi upplever miljöer och dess skala olika beroende på dess kontext, en lantlig och urban miljö som i skala påminner om varandra framkallar olika upplevelser.

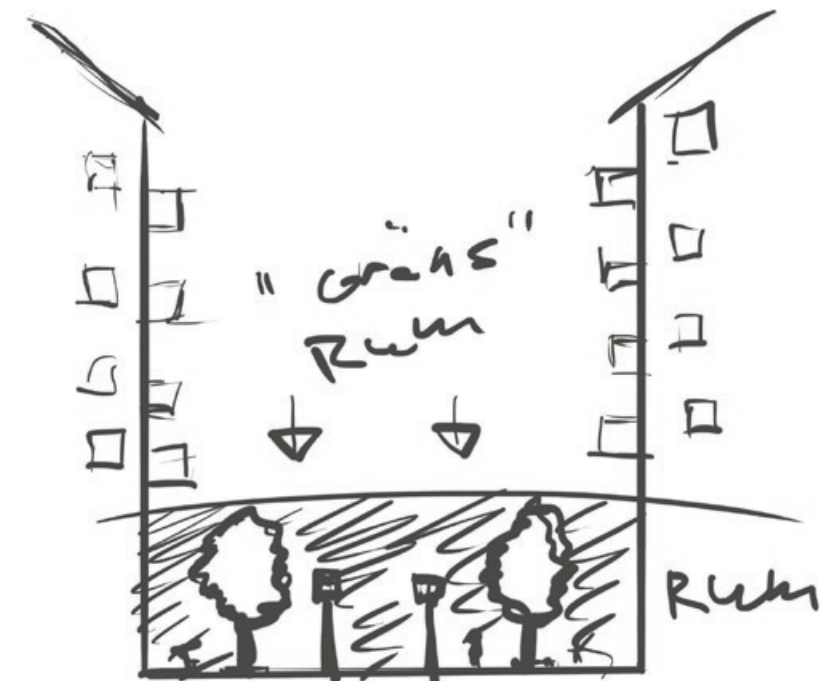
Betydelsen av mänsklig skala kan ha olika betydelse men anspelar här på de positiva känslor som kan uppstå av att omgivningen är nära i storlek till den mänskliga kroppen. Dem positiva känslor som frammanas kan vara tröst, säkerhet, uppmuntran, riktning och vänlighet (Dee, 2001). Att våra utemiljöer till viss del agerar inom den mänskliga skalan verkar komma med flera fördelar, att använda sig av träd och buskar i våra offentliga miljöer är ett sätt att uppnå detta.

Den situation jag studerade var en relativt smal gata mellan bostadshus. Huskropparna upplevde jag kom tätt intill gatan och gatumiljön kändes som ett trångt utrymme. Det här vägdes dock upp av mindre träd och planteringar längs fasadernas sidor.

Dessa element skapade tillsammans egna rum som upplevdes mindre, mer relaterade till den mänskliga skalan. Jag glömde delvis bort hur husens höga fasader sträckte sig mot skyn, ett effektivt mindre rum bildades här.

1:200 figur 5. Litet rum mellan byggnader.

figur 6. Husens höjd påverkar inte det rum som bildas i markplan.

figur 7. Flera saker bidrar till att skapa det mindre rummet, de låga träden, lyktstolparna och de planteringar som finns längs fasaderna.

Del 2. Sökandet och dess konsekvens

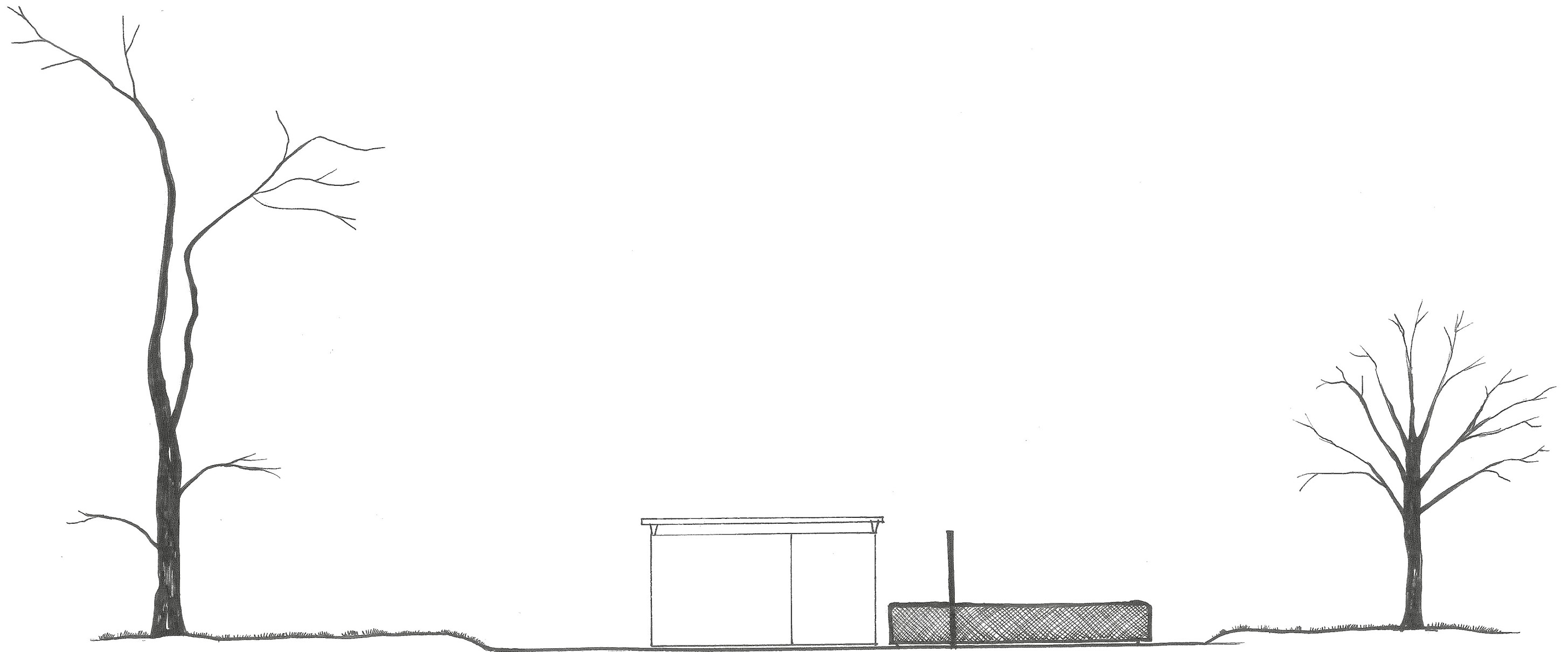
Stegvis skala

I det tidigare fallet berördes hur det i en omgivning med höga byggnader är möjligt att hålla nere skalan och skapa små rum mellan dessa med hjälp av mindre objekt. Dessa två typer liknar varandra, men här var rummet vidare och längre. En av de platser jag studerade bestod av en vid yta med byggnader som omgav den på båda sidor, ett långsträckt gaturum som påminde om en vid dalgång genom höga berg. Här fanns en stegvis skala som utgjordes av en busshållplats med ett korstörne och ett körsbärsträd på respektive sida. Det större korstörnet agerar som ett steg ner från de omgivande byggnaderna och även det stora

rum som platsen är belägen i. Körsbärsträdet och busshållplatsen fungerar som ett steg ner i skala från korstörnet, dessa två objekts proportioner liknar i högre grad den mänskliga skalan.

I en stor och öppen miljö gör få mindre element och vegetation en liten påverkan i det stora rummet. De kan skapa egna mindre rum men kan ändå se ut som att de inte samverkar med dess proportion, de kan fungera i den mänskliga skalan men skilja sig stort från hur omgivningen ser ut.

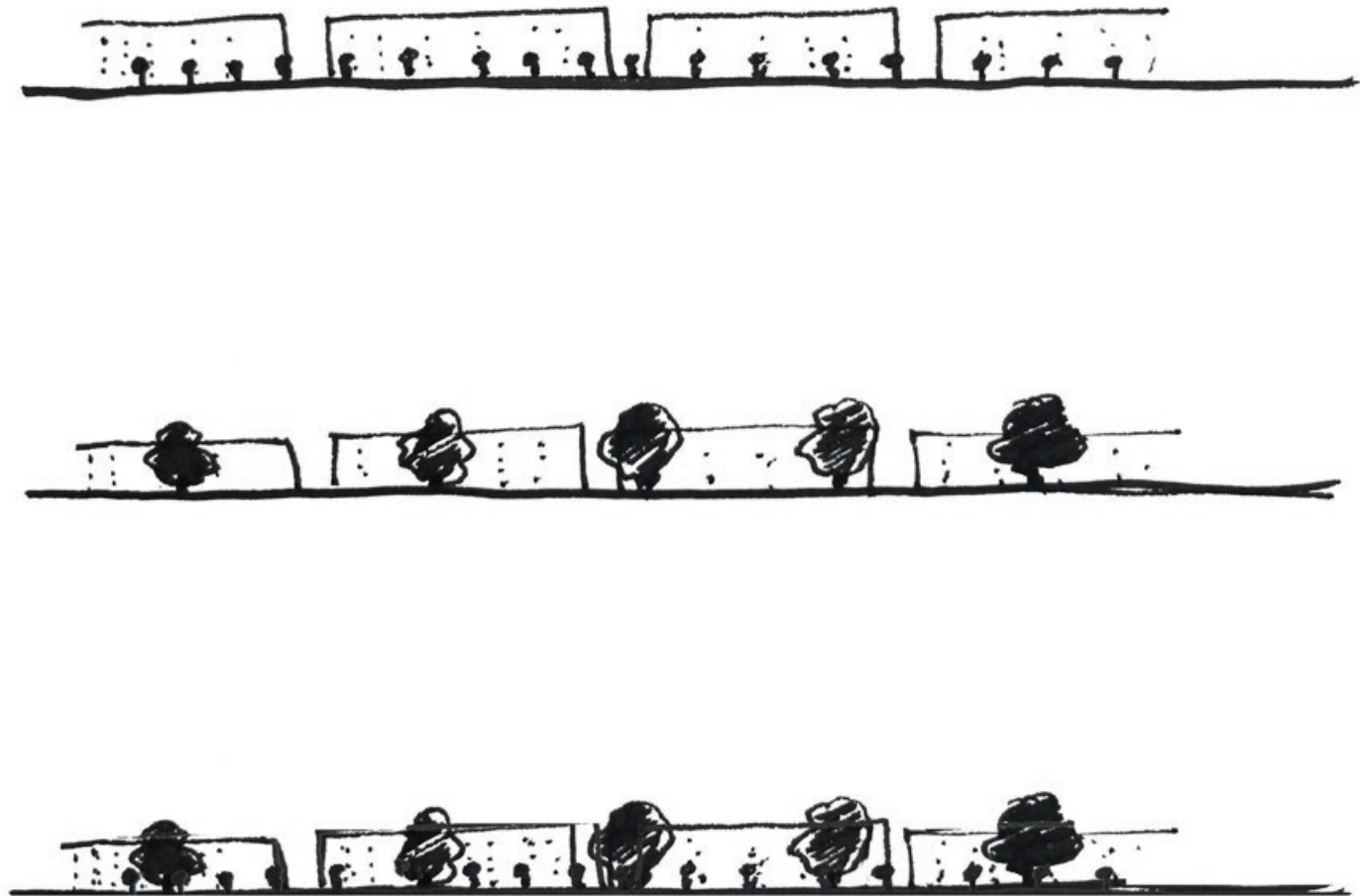
Jag upplevde en slags förankring till den plats som utgjordes av korstörnet, körsbärsträdet och busskuren. Kanske blev den en liten fristad i en stadsmiljö där det på båda sidor susade förbi bilar, bussar, spårvagnar och cyklister. Ifall större och mindre träd hade kombinerats på det här sättet längs en större del av sträckan tror jag att hela rummet hade fått fler rum att stanna upp i, det hade skapats pauser i rummets annars monotona rörelse.

1:100

figur 8. Sektion från stort rum.

Till höger syns ett exempel på hur det kan se ut ifall det bara är mindre eller större element som inverkar på rummet. Diskrepansen i skala överbryggas mer när dessa två kombineras. Med hjälp av den här stegvisa skillnaden i skala ges rummet ett mjukare uttryck, samtidigt som rummet får fler objekt som inverkar på det. Med dessa ytterligare objekt får rummet flera indelningar som förhoppningsvis samverkar med den kringliggande miljön och de människor som vistas i den.

figur 9. Träd i olika skala förändrar rummet.

Del 2. Sökandet och dess konsekvens

Kontemplativt

Platsen i Göteborg som jag studerat ligger i Keillers park på Ramberget. Den är högt belägen, på bergets topp. Här är det främst tall (Pinus sylvestris) som är det rumsbildande, tillsammans med bergets förändringar i topografi. Jag upplevde direkt platsen som kontemplativ, den satt naturligt här och såg ut att ha funnits här under en lång tid.

Dem sittplatser som fanns här bestod av hela stenblock, dess ytor var ojämna och såg ut att ha formats genom erosion under lång tid, de speglade hur omgivningen påverkats av väder och vind. Att påminnas om tidens gång tror jag bidrar till den kontemplativa känslan. Det kan vara svårt att skapa på en nyligen anlagd yta men genom bl.a. material som återanvänds kan vissa element skapa en känsla av tid.

Hermann (2005) skriver i *On the transcendent in landscape* om hur Skogskyrkogården i Stockholm nyttjar vissa principer för att uppnå en miljö som ger oss en kontemplativ upplevelse. Hermann hänvisar till specifika platser som finns på kyrkogården och beskriver hur de påverkar den kontemplativa känslan.

Tre av de platser som Hermann (2005) beskriver har kvalitéer som jag tyckte mig finna på den plats jag studerade, en talldunge belägen på toppen av ett berg.

“*The large clearing* (a paradise garden in the sense of a peaceful, tranquil open-air abode), *the Meditation Grove* (sacred mountain, also burial mound), *the stairs to the Grove* (Jacob’s Ladder, levels of spiritual advancement)” (Hermann, 2005, s.61)

The large clearing (Den stora gläntan). Det jag tyckte mig finna här var inte en glänta i dess vanliga bemärkelse, snarare en omvänd glänta, där den öppna rymden är vyn från bergets topp. Utanför det lilla beståndet av tallar öppnar sig en till synes oändlig rymd, den inger en känsla av frihet men även ödmjukhet inför hur stor världen är. Enligt Hermann (2005) uppstår även en slags ensamhet när vi vistas i eller omsluts av en öppen rymd, den tillåter oss bland annat att fokusera inåt. I det fallet diskuterar han främst hur ett inre fokus, eller utestängande av världen kan låta oss hantera sorg. Kanske är dessa platser särskilt kraftfulla när vi behöver bearbeta sorg, jag tror dock att det handlar mer om det inre fokus som beskrivs, som kan vara viktigt vid fler tillfällen än sorgearbete. Kanske kan dem bara fungera som en paus under en hektisk dag, där vi kan reflektera och få perspektiv på vår tillvaro.

1:100 figur 11. Kontemplativ plats från stadsvandring.

figur 10. Är en högre belägen plats mer kontemplativ?

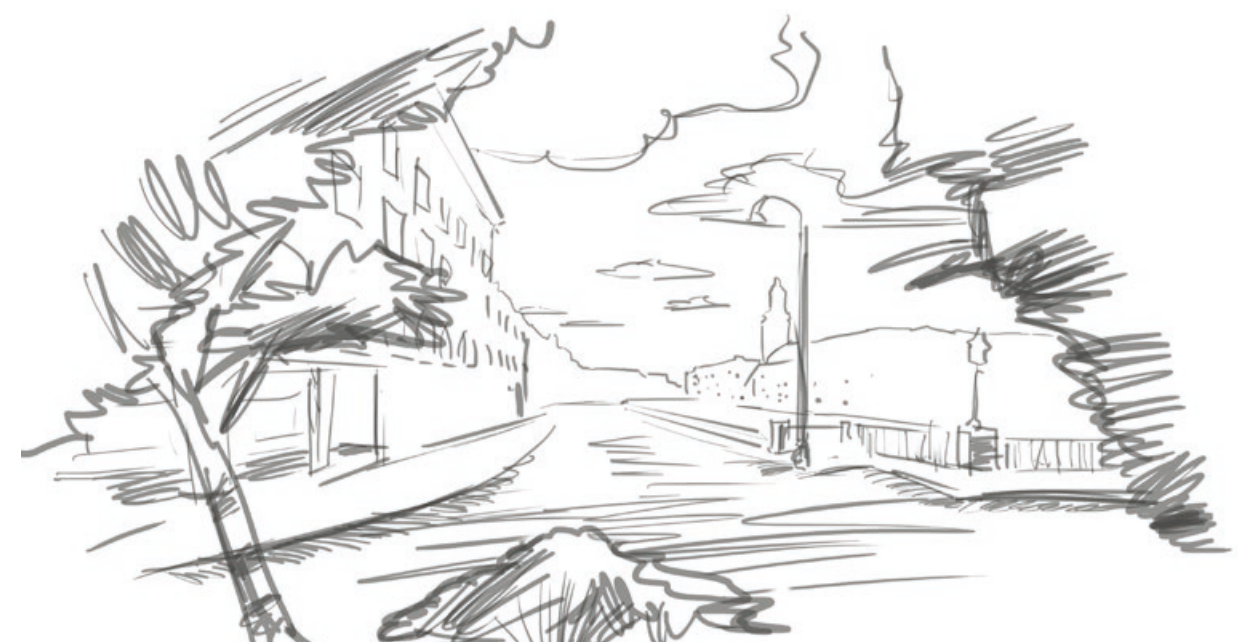
Kanske var det en del av vad jag upplevde här, en påminnelse om hur vi ofta lever våra liv, en rörelse mellan trygghet och att kasta sig ut i det okända. *The Meditation Grove* (Almhöjden i skogskyrkogården), en kulle som ska ge intrycket av eller enpåminnelsen om ett heligt berg, en närhet till himlen. Även detta tycker jag i viss mån speglar sig på den här platsen, en högt belägen lund där en stillhet infinner sig. Hermann skriver även om *the stairs to the Grove*, trapporna upp till lunden.

Innan jag nådde fram till den här platsen tog jag mig upp för en trappa. Likt trappan till Almhöjden bidrog kanske trappan här och stigningen till toppen till den känsla som infann sig när jag väl nådde fram. En annan viktigt del av dessa kontemplativa platser är dess stillhet.

Stillhet är inte något som vi i regel tänker på när vi ser det urbana livet framför oss, men små undangömda ytor kan agera som ytor för tillflykt, och förhoppningsvis, kontemplation.

figur 12. Utsikt gör en plats mer kontemplativ.

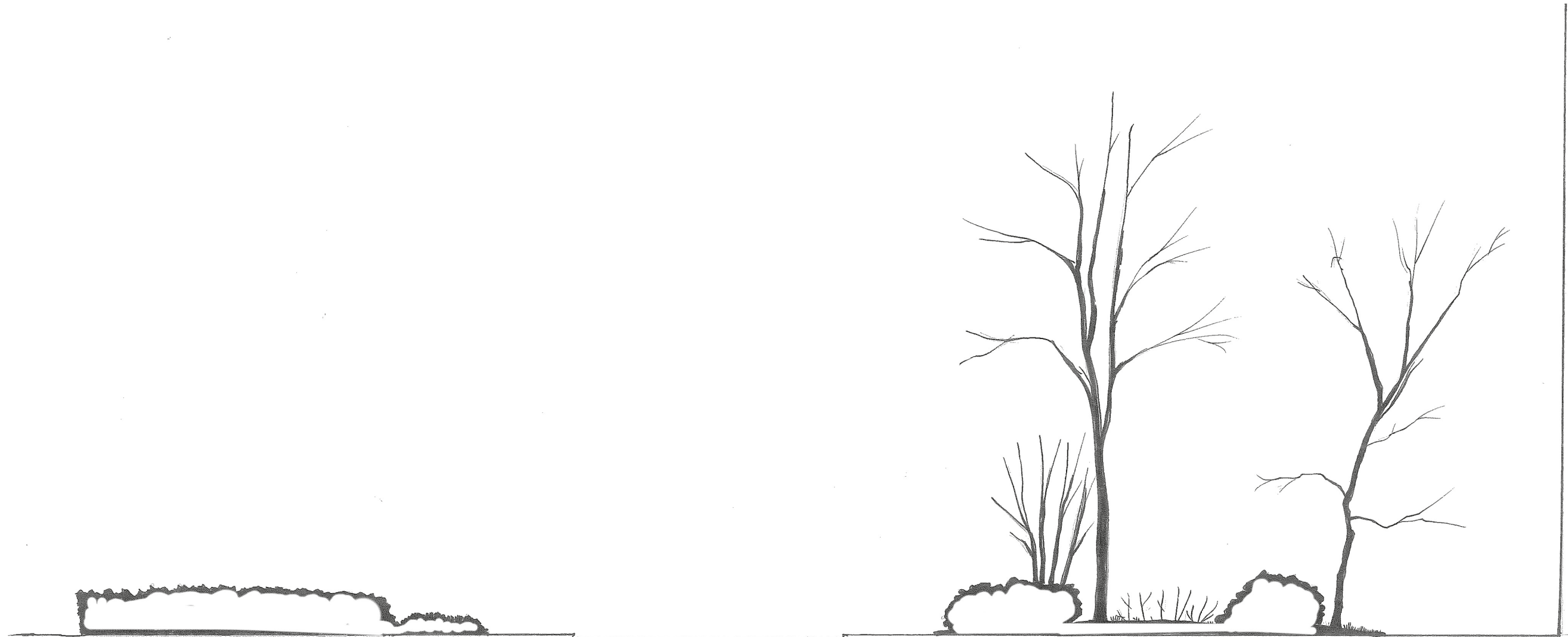
figur 13. Kan dessa kontemplativa utrymmen fungera i stadsmiljö?

Del 2. Sökandet och dess konsekvens

Gömostället

I det offentliga rummet kan den fysiska utformningen spela en avgörande roll för om vi upplever att vi är trygga i den miljö vi vistas i. Två viktiga faktorer för att känna sig trygg i en miljö är att dels ha en utsiktspunkt där sikten inte är skymd och dels utrymmen som kan fungera som skydd eller för att gömma sig undan omgivningen, Appleton beskrev det här i sin *prospect-refuge* teori (Appleton, 1975). När vi vistas i ett rum där det är möjligt att iaktta aktiviteter och människor utan att själva synas har vi bättre kontroll över vår situation (Colwell et al, 2016).

Det fallet jag studerade bestod dels av en öppen del bestående av ett lågt buskage och en öppen gata den andra delen var en slutna yta bestående av träd och buskar. När jag vistades inom den slutna ytan upplevde jag en större trygghet än vad jag gjorde utanför på gatans öppna yta. Inifrån den slutna ytan härifrån kunde jag se ut över den öppna gatan utan att jag själv syntes mycket utifrån. Jag kunde iaktta utan att bli iakttagen. Förutom att rummet skapade trygghet hade det även en varierad rumslighet.

1:100 figur 14. Den högra delen av teckningen visar "gömostället", från det finns utsikt mot den öppna gatan, i övrigt är det omslutet från tre håll av husfasader och miljöhäus.

Del 2. Sökandet och dess konsekvens

Mystik och trygghet

Av de saker som vi uppskattar mest i naturliga miljöer tillhör mystik en av dem mest eftertraktade kvalitéerna, mystik kan beskrivas som att det finns någonting dolt. Det som är dolt kan vi upptäcka när vi utforskar platser, när vi rör oss i en miljö (Herzog och Kutzli, 2002). För att detta ska uppnås krävs att hela miljön inte går att överskåda från enskilda punkter, då finns inget kvar att upptäcka.

Är sikten inte fri riskerar dock platsen att upplevas som otrygg. Sikten kan vara delvis obstruerad men finns det många ställen där potentiella faror kan dölja sig ökar risken för att platsen inte används. En annan faktor som kan skapa otrygghet är om platsen inte tillåter rörelse i flera riktningar, upplever vi att platsen inte har flera flyktvägar kan även det leda till en känsla av otrygghet (Herzog och Kutzli, 2002). Ett annat mått på trygghet kan vara brottsstatistik, det ligger i den här uppsatsens periferi men är till viss grad kopplat till stadens rum.

Sungduck Lee (2022) skriver att parker med en högre krontäckningsgrad har en lägre andel brott. Detsamma behöver inte gälla i t.ex. en gatumiljö, men kan eventuellt ha betydelse för tryggheten även i dessa miljöer. Det skulle kunna användas som argument för att få in mer grönska, och dynamiska rum, i staden.

Att kunna ha en plats som framkallar känslor av mystik eller upptäckarglädje tror jag kan vara ett starkt element även i stadsmiljö. På den platsen jag studerade upplevde jag att spelet mellan skugga och ljus skapade en del av vad jag upplevde som mystiskt. Som platsen var nu, vintertid, var det främst dem kringliggande byggnaderna som gjorde att platsen hade kontraster mellan skugga och ljus. Sommartid kommer däremot trädens lövverk skapa fler skillnader när ljuset faller här.

Pallasmaa skriver om hur homogenitet minskar mystiken. "How much more mysterious and inviting is the street of an old town with its alternating realms of darkness and light than are the brightly and evenly lit streets of today! The imagination and daydreaming are stimulated by dim light and shadow." Juhani pallasmaa - The eyes of the skin (sid. 50)

Pallasmaa kopplar även ljus till rum och plats. På samma sätt som en jämnt upplyst yta inte tillfredställer våra sinnen dämpar homogena rum den mänskliga upplevelsen och berövar rummet dess platsskapande egenskaper (Pallasmaa, 1996). I det här stycket kopplar Pallasmaa samman aspekter som berör ljus, rum och plats. Alla dessa aspekter är till viss del viktiga för att kunna skapa en mystisk miljö.

1:100 *figur 15. Är en mer strukturerad miljö mindre mystisk?*

figur 16. Strukturerad och överskådlig.

I fallet av dagsljus så kan vi bara se till hur ljuset och skuggor kan falla, medans planering av artificiellt ljus kan planeras för att inte bli enformigt. Genom två teckningar (figur 16 och 17) försökte jag utforska hur mystiken kan spela in i en gatumiljö. För att en miljö ska kunna upplevas som mystisk verkar det krävas att de är i viss mån dunkla och att dem inte är helt överskådliga från enskilda punkter. Jag tänker att det är en balansgång i urbana miljöer, där en yta ska kunna erbjuda dolda element som främjar upptäckandet och mystiken som följer, utan att upplevas som otrygg.

figur 17. Fler saker ligger dolda och hela ytan är inte synlig från denna punkt, platsen kan då uppfattas som mer mystisk .

Del 2. Sökandet och dess konsekvens

Betydelsen av skugga

Tankarna kring hur skuggornas betydelse för rum växte sig fram genom att studera flera platser och rum. Första gången jag började fundera över hur skuggor inverkar på den rumsliga upplevelsen var när jag studera en grupp tallar. Jag noterade hur jag upplevde att det rum tallarna bildade fick en tydligare rumslig avgränsning i djupare skugga.

En annan plats där jag fann att skuggan hade en stor inverkan var när jag studerade flera hängande björkar som stod i en cirkelformation. En av skillnaden från situationen med tallarna var hur öppen den här platsen var, tallarna stod mycket tätare och flera av träden hade överlappande kronor.

figur 18. Perspektiv från plats där skugga hade betydelse.

Från att studera platsen i fullt dagsljus där alla detaljer var synliga. För att senare se mörka moln hopa sig på himlen och platsens tidigare upplysta objekt föreföll i skuggan att smälta samman, konturer suddades ut - förgrund och bakgrund blev till ett. I djupa skuggor och mörker kan vi inte genom synen ta in det som är tydligt i dagsljus, det gör djup och längd mer tvetydigt (Pallasmaa, 1996).

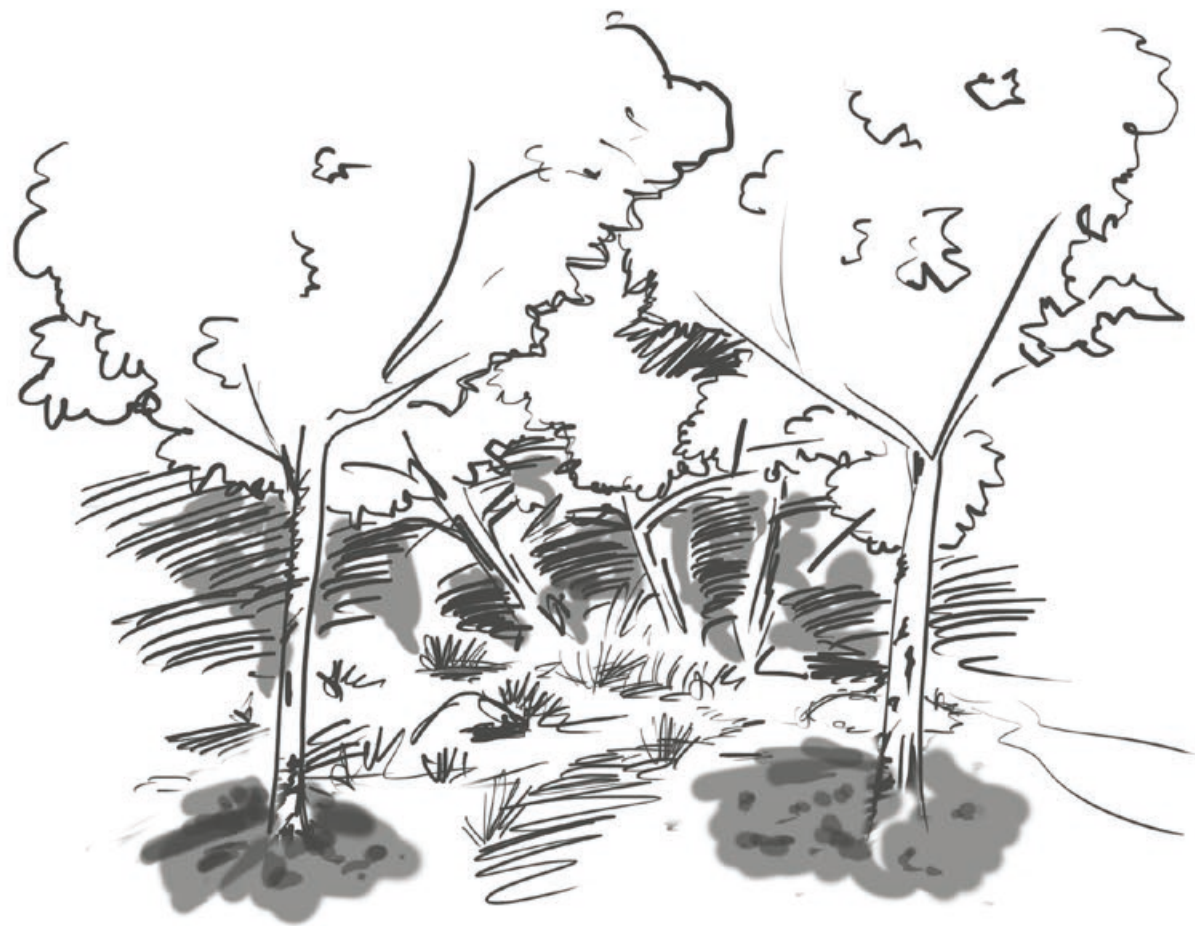
I *Architectural lighting: Designing with Light and Space* (2011) skriver Descotts och Ramos om hur färg, textur, avstånd, och tid möjliggörs av ljus. Dessa olika aspekter kan få oss att minnas tidigare händelser i våra liv eller framkalla vissa känslor, vilket ger en plats dess särart (Descotts och Ramos, 2011).

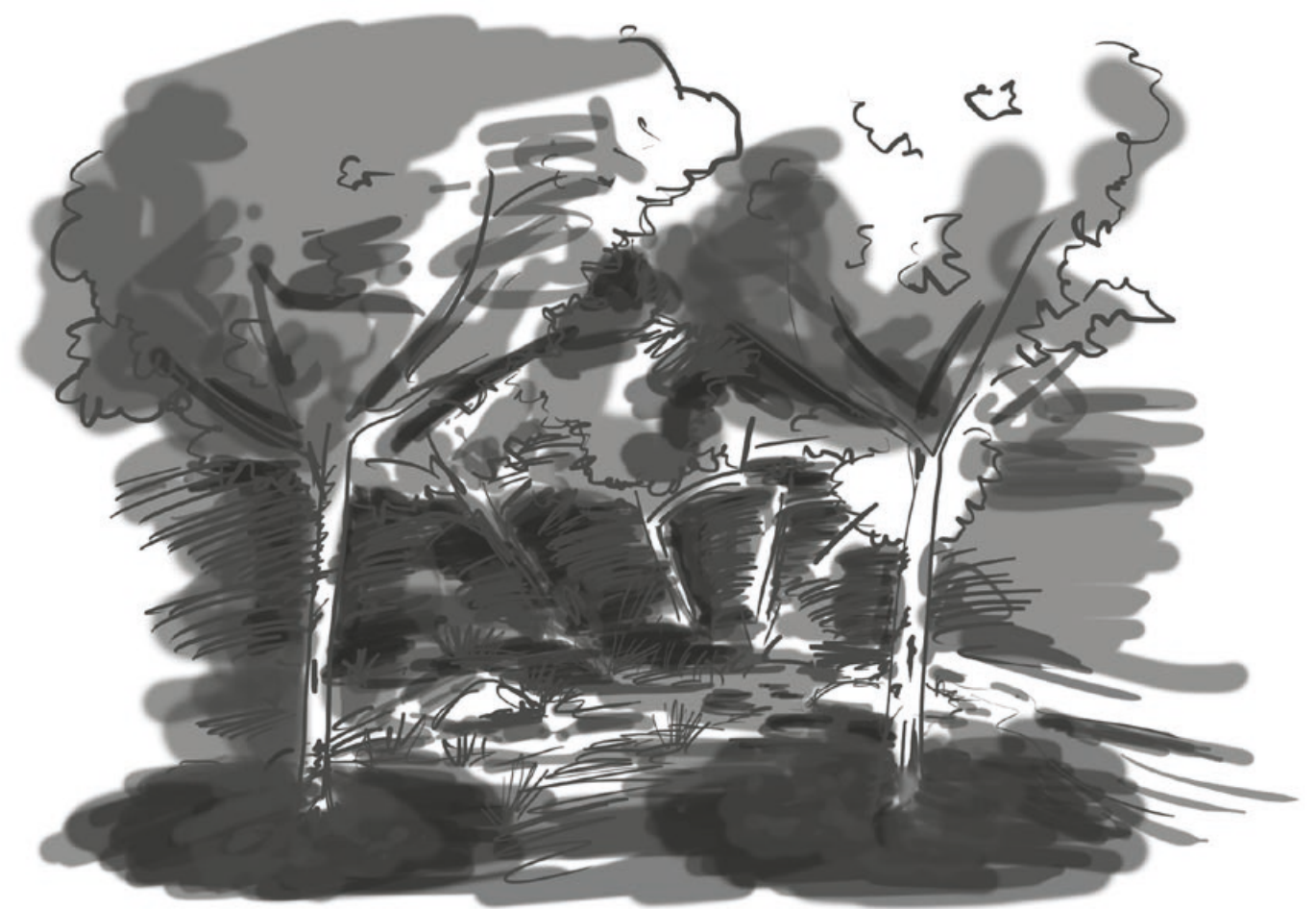
1:100 figur 19. Träd som ger skugga till bänk.

Vidare skriver Descotts och Ramos om hur det sällan är detaljerna i ett rum som vi minns, utan den "atmosfär" som vi upplevde fanns där. (Descotts och Ramos, 2011).

Utifrån hur den plats jag studerade förändrades när ljuset var mindre intensivt och detaljerna blev otydliga kanske kan beskrivas som att "atmosfären", som Descotts och Ramos beskriver, blir tätare i mindre upplysta miljöer.

figur 20. Upplevs en ljus plats mindre atmosfärisk?

figur 21. Skapar det dunkla en tätare atmosfär?

Del 2. Sökandet och dess konsekvens

Kontraster mellan skugga och ljus

Ljus är avgörande när vi ska förstå rum (Pallasmaa & McCarter, 2012). På dem tidigare platser jag studerade spelade skuggorna en avgörande roll för upplevelsen av bland annat atmosfär och mystik, men kan skuggorna användas som ett rumsskapande inslag? På den plats jag studerade utgjorde enkla objekt rummets former. Dessa objekt var avskalade och drog inte uppmärksamheten till sig. Platsen låg i ett starkt förmiddagssken den här Februaridagen. Kontrasterna som bildades mellan det starka ljuset och långa skuggorna förändrade rummet.

Genom hur ljus och skuggor spelar på olika ytor och föremål förstärks subtila skillnader i rummet, delar upp det i mindre delar och ger oss en bättre förståelse för dess skala (ibid). Jag upplevde att det här rummet i sin design var utformat för att framhäva kontrasterna mellan ljust och mörkt. Ljusa plattor och bänkar i sten kontrasterade och förstärkte de skuggor som kastas. Jag upplevde inte att ljuset och skuggorna gav mig en bättre förståelse för rummets skala, snarare förändrades upplevelsen av skalan i rummet.

I *Site matters* (2004) citerar Elizabeth Meyer den Dansk-Amerikanske Landskapsarkitekten Jens Jensen.

“The light had added an enchantment to this simple composition ... Many years have gone by since then, many mornings and many evenings, and I have watched the clearing. I have seen it on cloudy days and in full sunlight, in the starry evenings and on dark nights and moonlight nights, but I have never seen it the same”.

Ljuset och tid är tätt sammankopplade. Förutom dem olika spatiala positioner som förändras så har även dagsljuset en konstant förändring. (Arnkil, et al., 2012) Ljuset och skuggornas konstanta förändring finns på alla platser, men kan vi i gestaltningen synliggöra hur dessa påverka rummet.

Förutom att påverka själva rummet ger skuggorna en påminnelse om hur tiden flyter. Tydligast i hur solen förflyttar sig under en dag, men även hur den positionerar sig annorlunda på himlen beroende på årstid. Arnkil m.fl. (2012) skriver hur vår syn anpassar sig till den förändring som sker när vi rör oss i de olika miljöer där ljus och färg konstant uppfattas från olika positioner i rum. Både Position och ljus inverkar på rummets förändring.

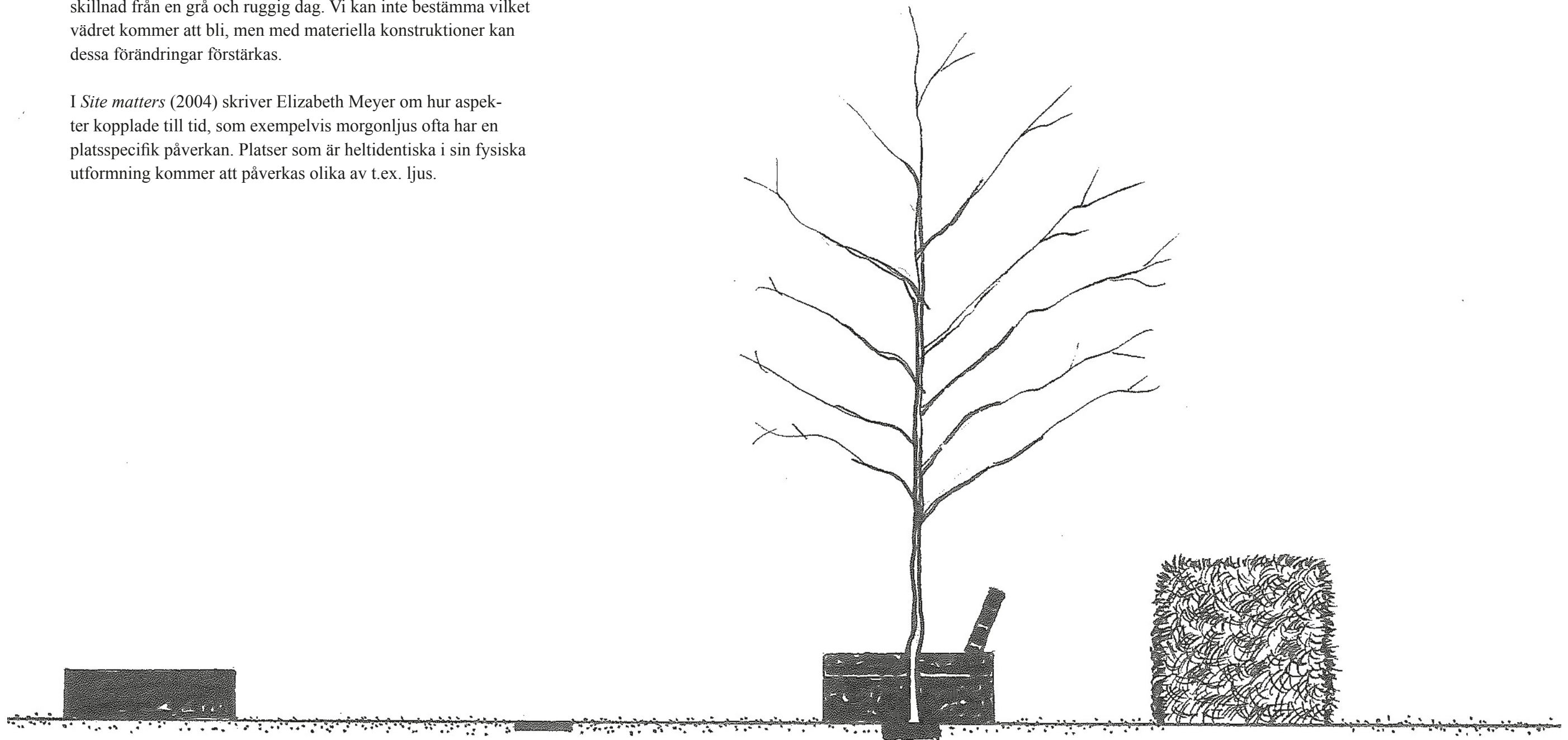
figur 22. Skuggan förändrar upplevelsen av rummet.

figur 23. Utan skugga.

Även om allt är i konstant förändring kan vi uppleva denna förändring mer eller mindre tydligt, likt hur vi kan uppskatta årstidernas förändring kan vi även se hur dagen går från morgon till kväll. Den förändringen blir tydligare i ett starkt sken, till skillnad från en grå och ruggig dag. Vi kan inte bestämma vilket vädret kommer att bli, men med materiella konstruktioner kan dessa förändringar förstärkas.

I *Site matters* (2004) skriver Elizabeth Meyer om hur aspekter kopplade till tid, som exempelvis morgonljus ofta har en platsspecifik påverkan. Platser som är heltidentiska i sin fysiska utformning kommer att påverkas olika av t.ex. ljus.

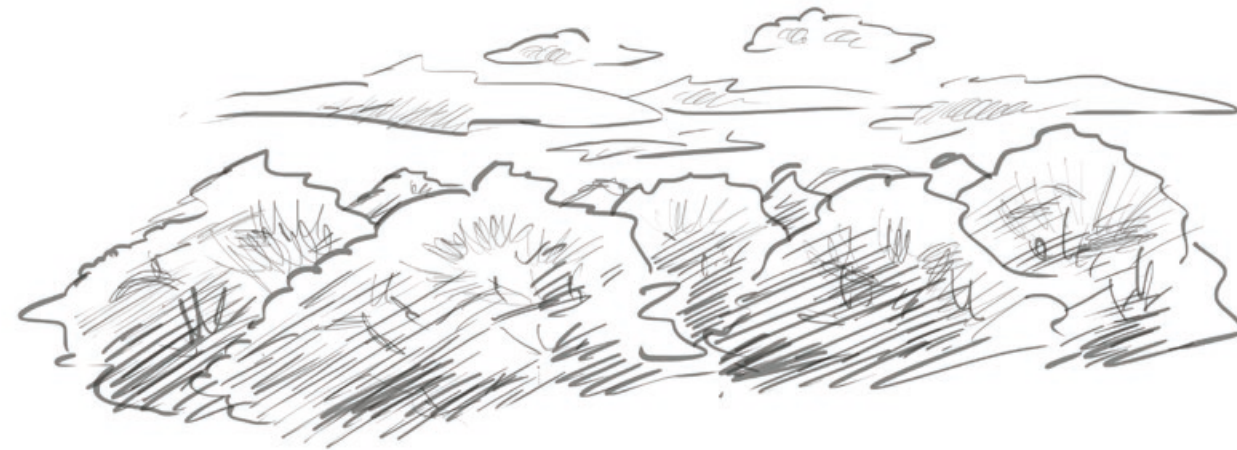
1:50 figur 24. Plats med möjlighet till tydliga skuggor.

Del 2. Sökandet och dess konsekvens

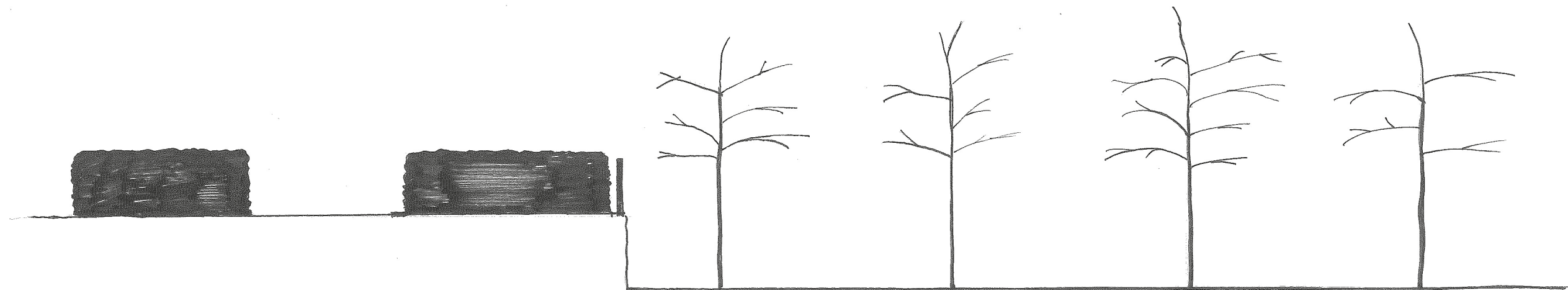
Bland trädtopparna

Höjdskillnader kan ge platser intressanta uttryck och i urban miljö bryta mot de plana ytor som är vanliga i dess offentliga rum. När skillnader i elevation skapas kan rummet samt dess objekt ses i andra perspektiv. I *Spatial stories* (1985) skriver de Certeau att vi skapar rum när vi interagerar med det. Han beskriver hur vi genom rörelsen i det skapar ett narrativ och gör att de geometriska formerna blir till rum (de Certeau, 1985). I det fallet skulle rummet förändras beroende på var vi är i det. Ifall vi förflyttar oss till en högre höjd i rummet borde platsen få ett annat narrativ. Det är inte lika vanligt att röra sig i höjdlid i urbana miljöer och att bryta av från det vanliga bidrar till att skapa en annorlunda plats.

En effekt av att iakta från ett annat perspektiv kan vara att hamna närmre högre belägna punkter eller objekt. I det här fallet steg jag upp på en slags läktare som var ca 1,5m hög, även en sådan liten skillnad i höjdlid hade stor inverkan på upplevelsen. Jag hamnade i höjd med de låga trädens kronor och befann mig plötsligt bland trädtopparna.

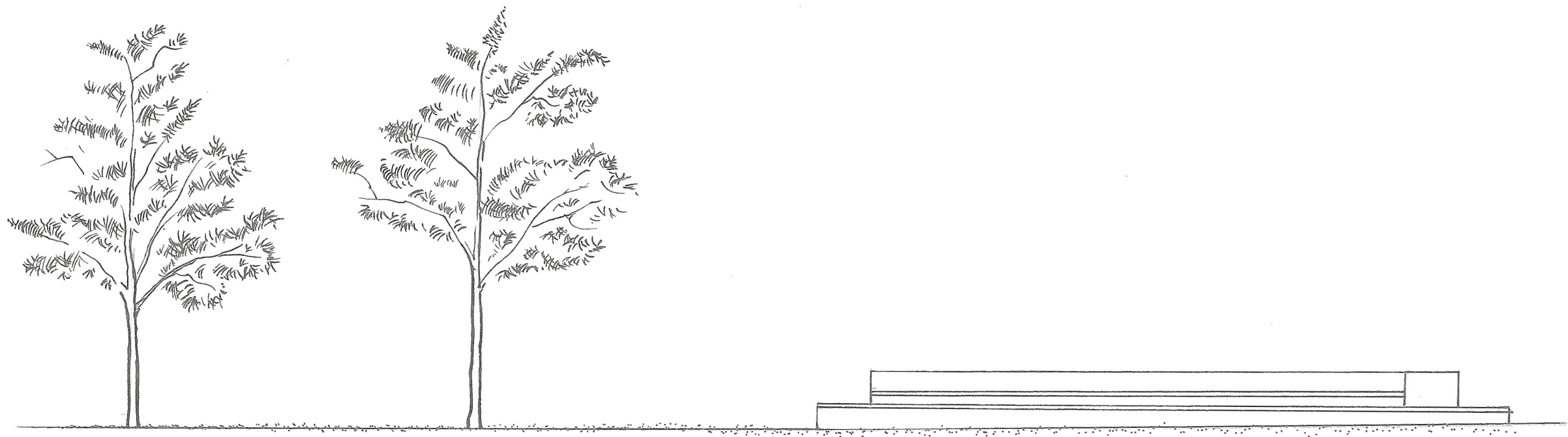

figur 25. Vy över trädtoppar.

1:100 figur 26. Sektion, från den vänstra terrassen hamnar trädkronorna i ögonhöjd.

I *Form and fabric* (2001) av Catherine Dee, skriver Dee om hur platser som är mellan marken och himlen kan vara attraktiva. I sitt exempel beskriver hon hur en koja eller plattform i träd kan tillåta oss att vistas ovan mark. Dee beskriver dessa som 'mittemellan' utrymmen, de kan fungera som platser för vila och lugn samt som ytor för tillflykt (Dee, 2001).

1:50 *figur 27. Plats med träläktare och tallar.*

Del 3

Stadsvandringar

Stadsvandringarnas sträcka

På kartan syns var stadsvandringarna gjordes. Kartan visar dem olika typer av områden som rutterna har gått genom, alla avstickare är inte dokumenterade. Till vandringarna finns en kort beskrivning de områden som den gick igenom eller vad som kunde anses vara typiskt för vandringen. På vissa ställen finns siffror utplacerade, dessa markerar några av de platser som användes.

Tillvägagångssätt

Dem första rutterna påbörjades vid Centralstationen i Göteborg. Eftersom det inte var en särskild typ av rum som rutterna ämnade utforska bestämdes inte rutterna i detalj innan de utfördes, i det första skedet användes dock karttjänster innan utförandet av stadsvandringen för att faställa en ungefärlig rutt.

De första stadsvandringarna utgick från samma startpunkt men gick i olika riktningar. Senare lämnades detta tillvägagångssätt dock och startpunkten på senare stadsvandringar var istället dem tidigare vandringarnas slutpunkt, anledningen till detta var att kunna genomföra vandringar som gick längre ut från stadskärnan.

Alla platser som verkade vara av intresse stegades upp för att det

skulle vara möjligt att rita upp sektioner. Utifrån foton gjordes flera mer detaljerade teckningar från stadsvandringarna.

Material

Rutterna och dess rum dokumenterades och prövades genom skisser i tusch och blyerts, digitala foton, anteckningar och texter.

Vandringarnas karaktär

Rigida former och perennplanteringar

Gatunät och bostäder ger ett strikt intryck. Även planteringarna hålls inom strikta ramar, dess form och växtval liknar ofta varandra samt att de är placerade i ett upprepande mönster. Inom bostadsområdena är det ganska lite som skiljer sig mellan dess olika rum.

Den gamla grönskan, de nya funktionsytorna

Stora delar av området består av äldre bebyggelse i form av fristående flerbostadshus. Utemiljön är stor till ytan, främst utgörs den av vida gräsmattor med stora träd. I vissa delar av området finns det väl tilltagna perennplanteringar.

De små rummen längs kanalen

Längs med kanalen ligger många höga flerbostadshus, här finns många planteringar inkilade mellan dem vindpinade fasaderna. Flertalet av planteringarna har fina växtval och intressanta strukturer. Området har dock ganska få träd och dem som finns står ofta i monokulturer.

Bland villor och landshövdingehus

Överlag finns här mycket grönska i villaträdgårdarna. Det finns inte så många offentliga ytor som en kan uppehålla sig på. Bland landshövdingehusen finns några välplanerade torg och emellanåt stora grönytor.

Innerstadens grönska

I centrum är det relativt få grönytor där en kan stanna upp och koppla av, mycket av det gröna finns i dess alléer. På ett par platser finns företagshotell, där finns det gröna ytor att uppehålla sig på, dessa har funktion som fokus med t.ex. sittläktare i trä och stora buskage.

Del 3. Stadsvandringar

Karta Göteborg

figur 28. Karta över Göteborg med information om stadsvandringarna och var de gick. © Lantmäteriet 2023.

Del 4

Typologier

Innehållsförteckning typologier

Portal	sid. 32
Proportion och mänsklig skala	sid. 33
Stegvis skala	sid. 34
Kontemplativt	sid. 35
Gömstället	sid. 36
Mystik och trygghet	sid. 37
Betydelsen av skugga	sid. 38
Kontraster i skugga och ljus	sid. 39
Bland trädtopparna	sid. 40

Introduktion

I den här delen presenteras de *typologier* som är sprungna ur den föregående delens *typer*. Varje *typologi* har därför samma namn som *typerna* i Del 2. Dem upptäckter som gjordes i den tidigare delen är med här, dessa utgör grunden. Här är upptäckterna mer koncisa och kan till viss del ses som resultatet.

Hur uppkom typologierna?

De uppkom genom att studera det tidigare materialet, typologierna har omarbetats ett flertal gånger och under tiden prövats i befintliga miljöer. Att ta fram ett antal typologier har varit ett av målen och har under hela arbetets gång följt mig,

under stadsvandringarna fokuserade jag på att upptäcka för mig intressanta rum, men tanken om dess lämplighet som typologi har ständigt varit med mig. Efter att alla stadsvandringar genomförts började dem bli mer och mer konkreta, trots att jag arbetade med att ta fram dem redan efter den första stadsvandringen.

Processen och användning

Under processens gång har typologierna förändrats ett flertal gånger, dem har även prövats i olika befintliga miljöer medan dem har konstruerats. Det har hjälpt mig att fundera över hur rigida dem ska vara, att tillämpa dem rakt av ger typologierna ett smalt användningsområde där dem sällan går att dra nytta av. Som ett verktyg för att framföra generella karaktärer i en gestaltning har dock både sektioner och planer tagits fram. Dessa är inte tänkta att användas rakt av utan är i huvudsak ett förslag på hur en gestaltning kan se ut, dem tar heller inte hänsyn till det platsspecifika. Dem kan förhoppningsvis fungera som inspiration och erbjuda en vägledning i gestaltungsarbetet när vissa funktioner, upplevelser och känslor vill uppnås.

Att konstruera typologier

Under processens gång har typologierna förändrats ett flertal

gånger, dem har även prövats i befintliga miljöer medan dem har konstruerats. För att kommunicera typernas karaktärer har sektioner och planer tagits fram.

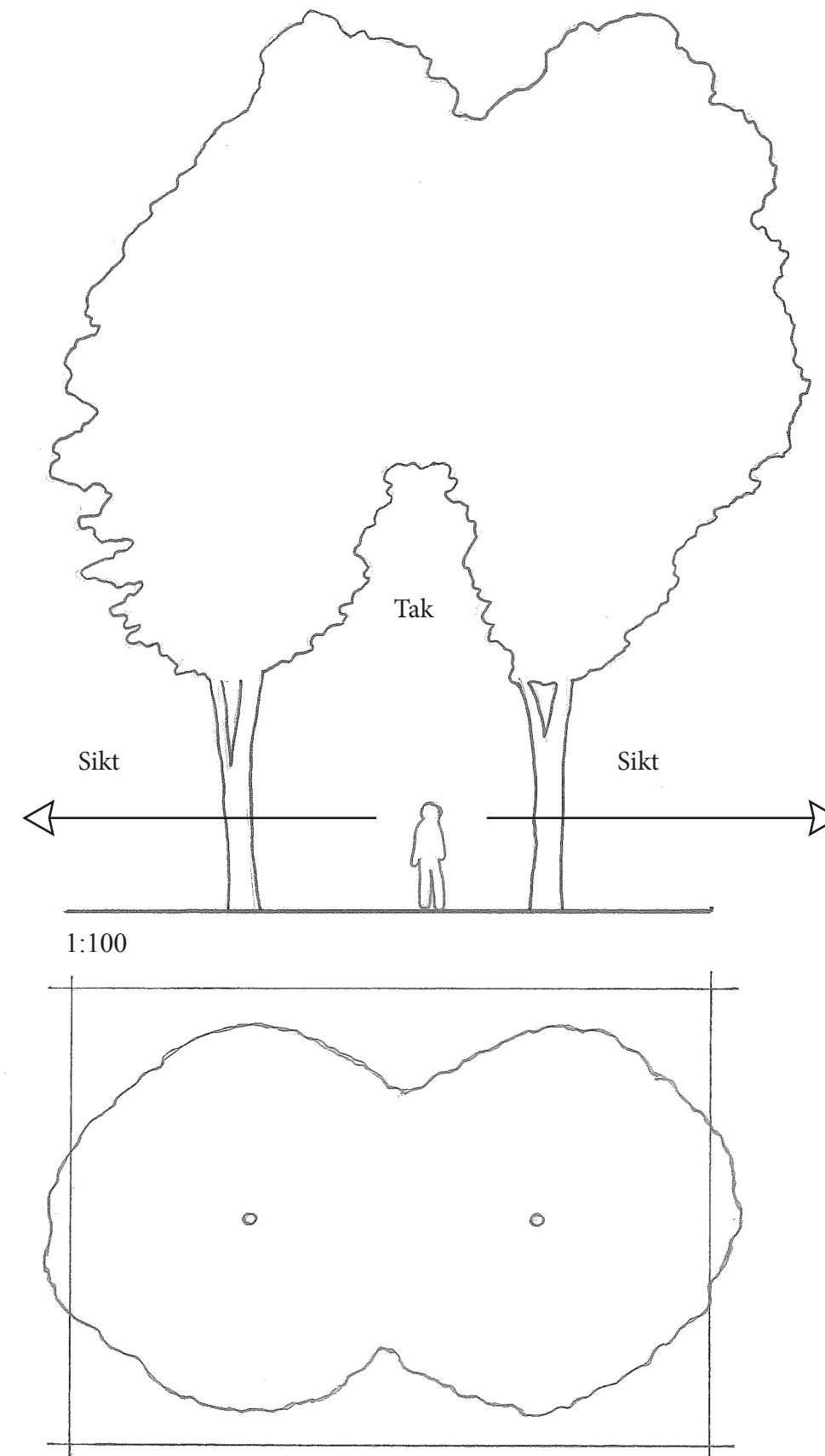
Portal

Egenskaper och användning

- Skapar en upplevelse av att beträda och vistas på en plats.
- Fungerar på både stora och små ytor, i liten och stor skala
- Kan bestå antingen av vegetation eller byggda element.
- Kan konstrueras med en mängd olika trädslag eller konstruktionsmaterial.

Att tänka på

- Skapar inte ett tydligt rum.
- Är svårt att förutse hur välformad portalen kommer att bli eller ifall det kommer att bildas en portal (när enbart vegetativt material används).
- Mindre portaler kan ha svårt att “ta plats” bland andra stora element - dess plastskapande egenskap kan gå förlorad.

1:100 figur 29 - 30. Exempel på portal.

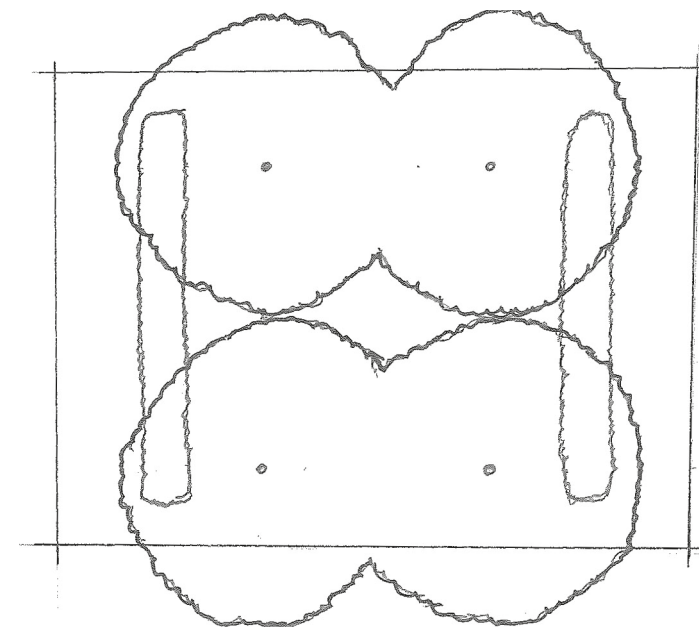
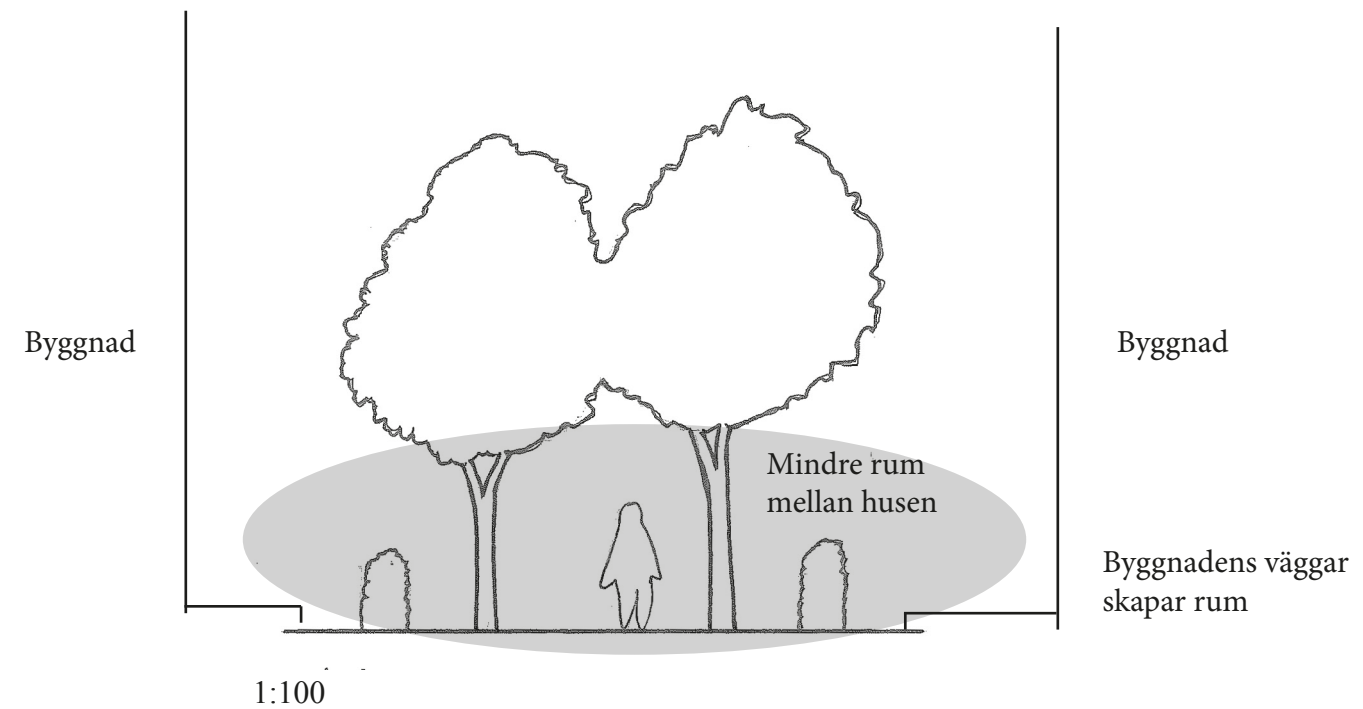
Proportion och mänsklig skala

Egenskaper

- Fungerar tillsammans med huskroppar där dess väggar används tillsammans med trädens krontak.
- Dämpar känslan av att inte ha en mänsklig skala i stora stadsrum.
- Fungerar i de flesta situationer.
- Kan sättas i tätare sjök på delar av en lång gata för att ändå skapa effekt, om inte en allé är önskvärt.

Att tänka på

- Långt avstånd mellan träd minskar dess effekt.

1:100 figur 31 - 32. Exempel på proportion och mänsklig skala.

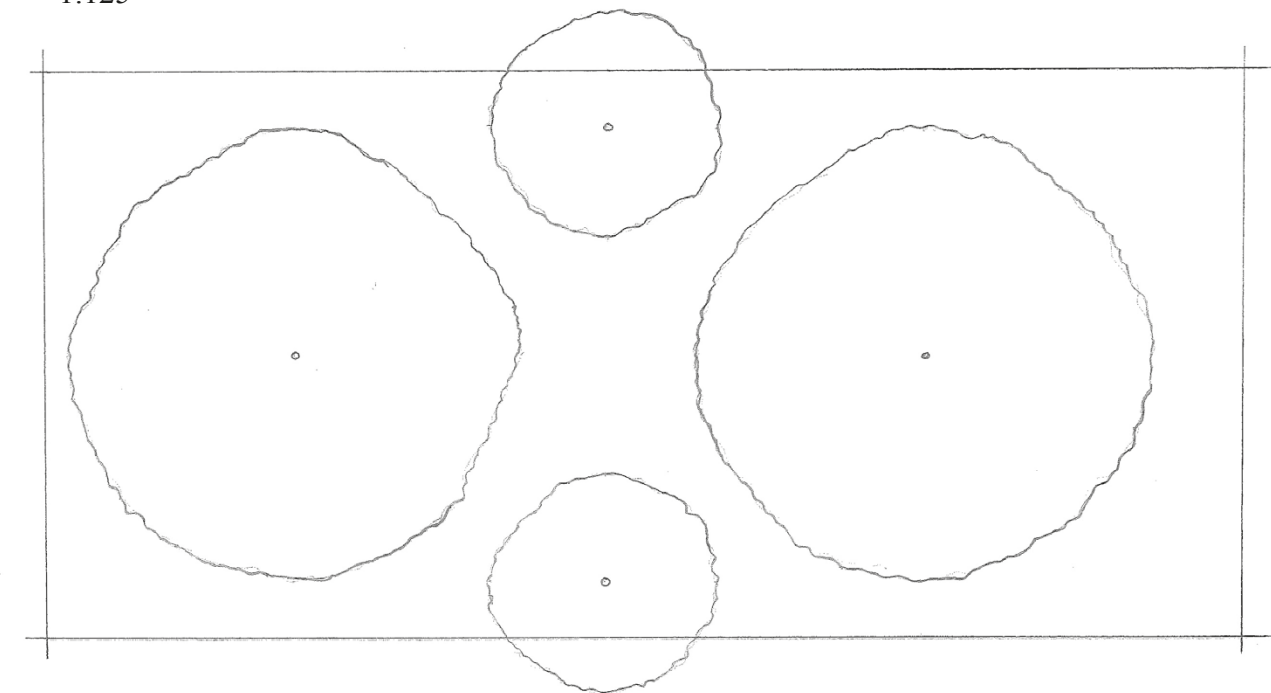
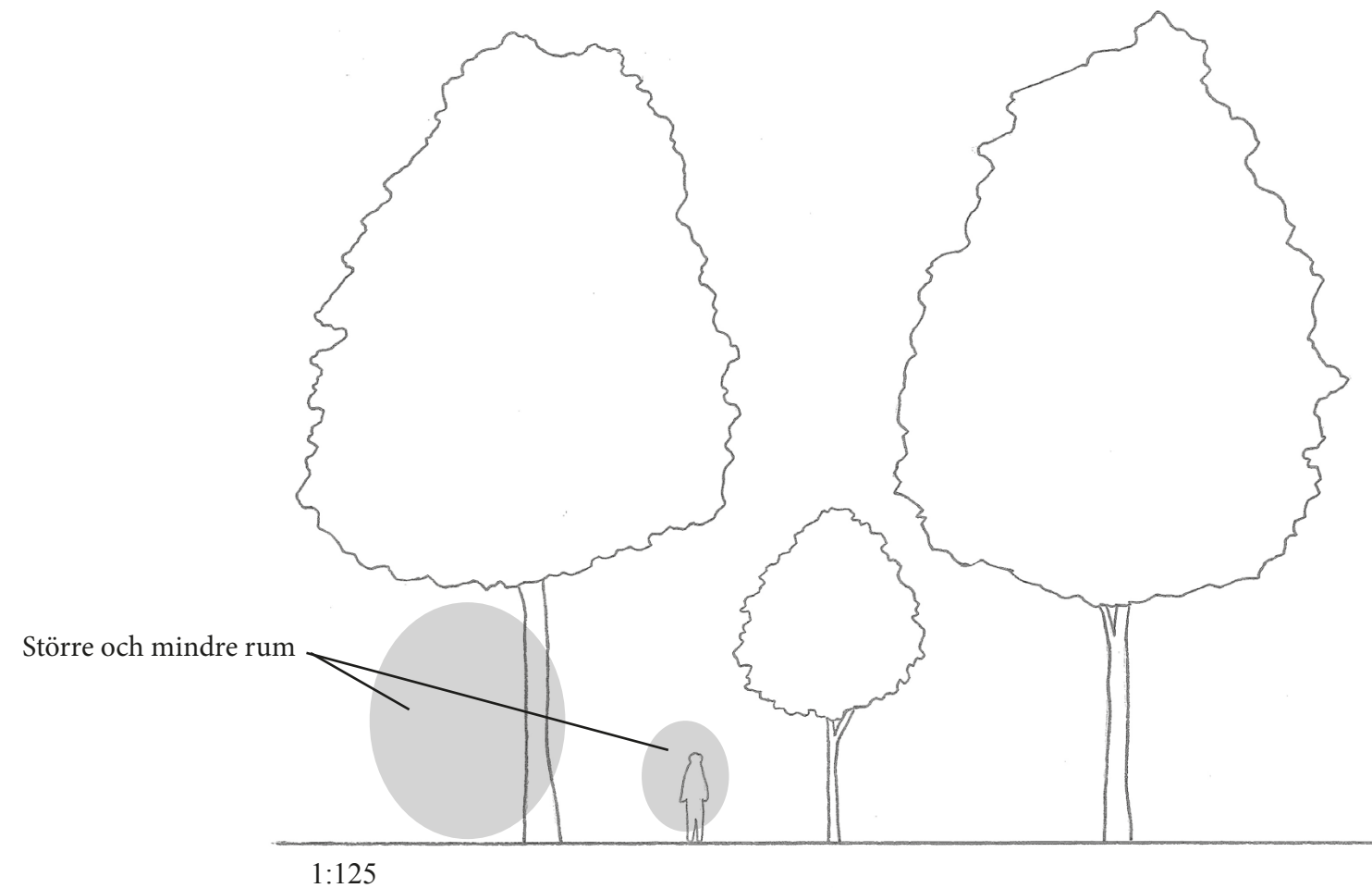
Stegvis skala

Egenskaper

- Ger stora stadsrum en mänskligare skala.
- Blandning av små och stora träd ger artrikare miljöer.
- Stora träd kan ge skugga till byggnader, ekonomisk vinning.
- Kan göra att stadsrummet känns mer dynamiskt och levande.

Att tänka på

- Kräver en stora yta för att uppnå den stegvisa effekten
- Kostnaderna kan bli relativt höga ifall t.ex. skelettjordar används, utan att bidra med stora mängder grönska.
- Spridningen av träd kräver mycket yta under mark.

1:125 figur 33 - 34. Exempel på stegvis skala.

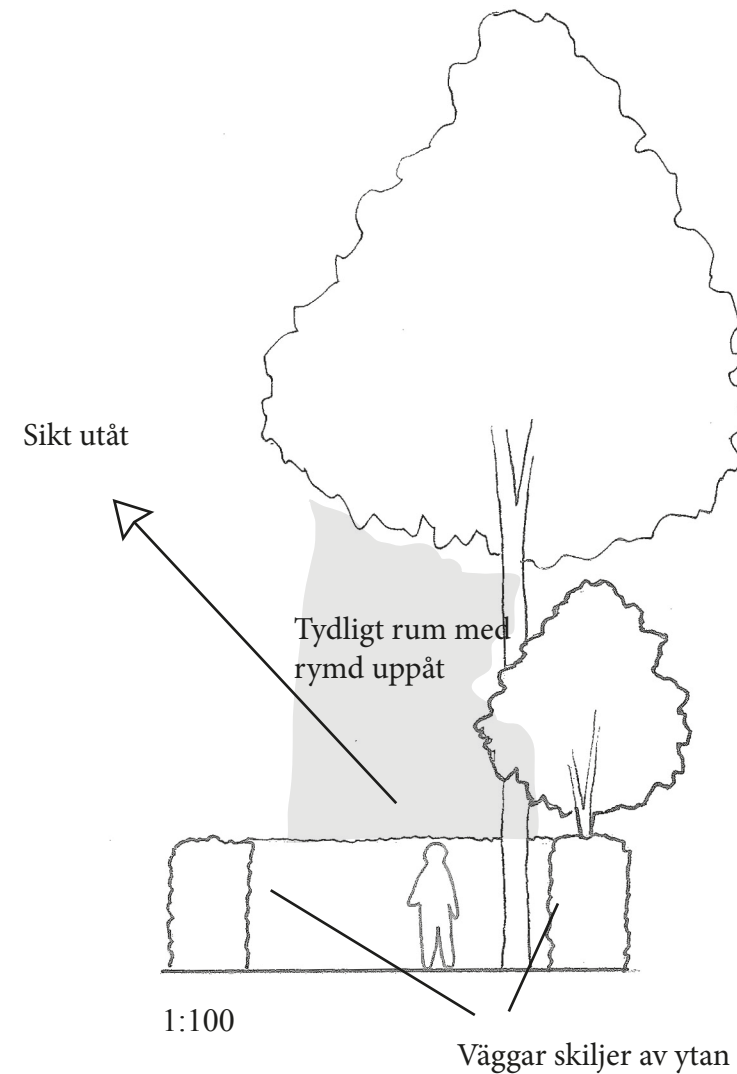
Kontemplativt

Egenskaper och användning

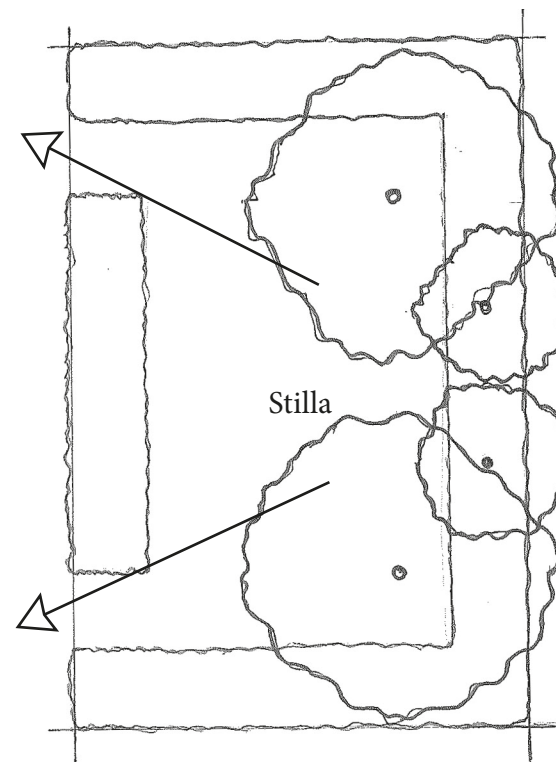
- Skapar stillhet.
- Kan erbjuda kontemplativa rum i stadsmiljö, som inte så ofta återfinns.
- Kan ha en naturlig eller strikt utformning.
- Kan även fungera som plats för möten och kontakt med andra.

Att tänka på

- Har svårare att uppnå det kontemplativa i miljöer med mycket trafik och rörelse.
- Kan bli ytor som känns otrygga, särskilt kvällstid. Ljussättningen är viktig för att minska otrygghet/skapa trygghet.

Sikt utåt/inåt från vissa vinklar för att öka trygghet och vara inbjudande

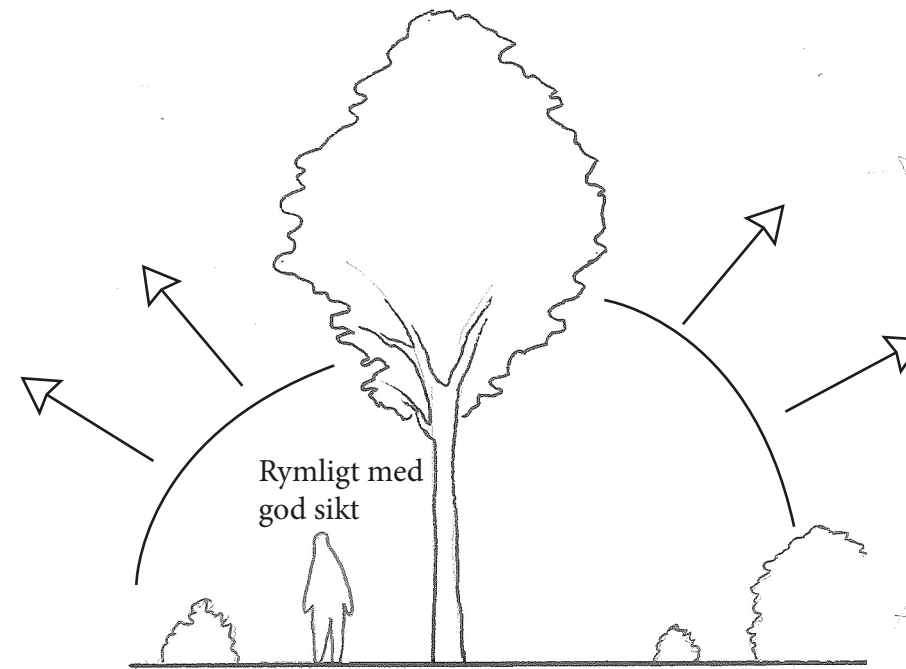

1:100 figur 35-36. Exempel på kontemplativt rum.

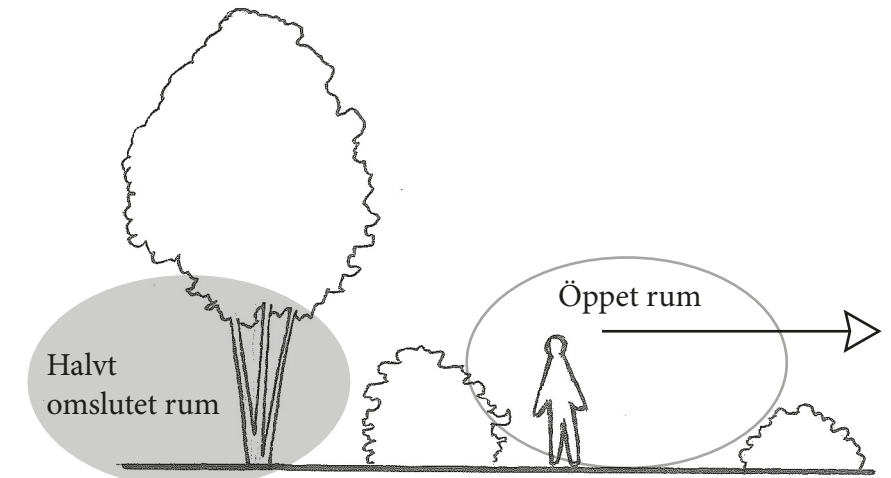
Gömstället

Egenskaper

- Skapar roliga miljöer för barn och vuxna.
- Väldigt fri utformning.
- Lekfullhet.
- Kan enkelt kombineras med andra funktioner som dagvattenhantering m.m.
- Kan bli ytor för avkoppling.

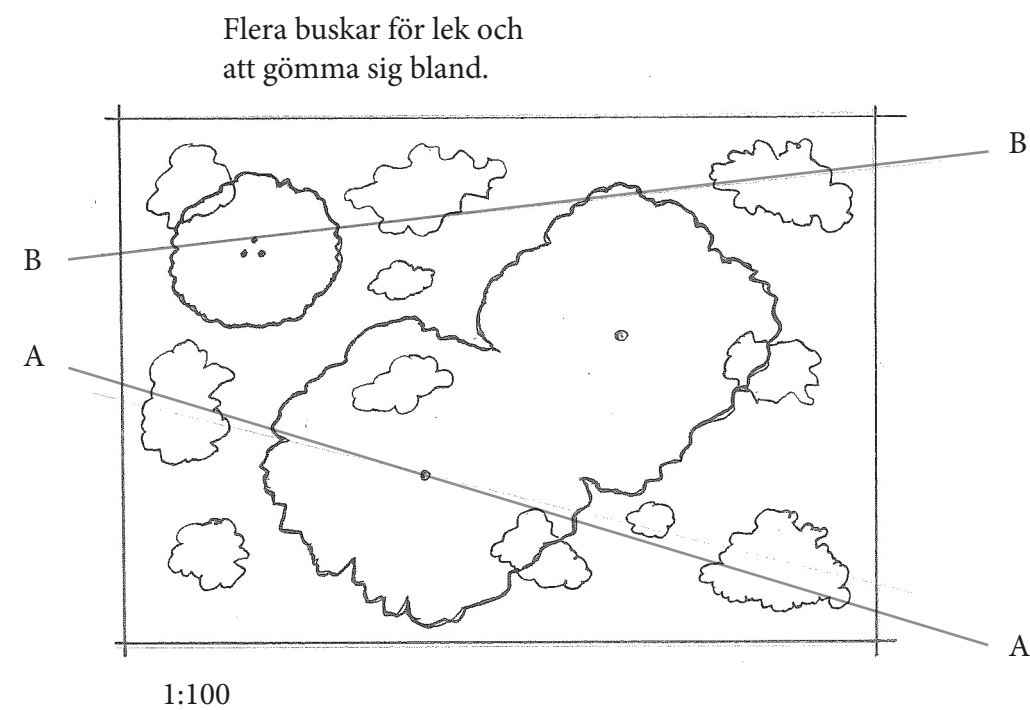
Sektion A - A 1:100

Sektion B - B Skala 1:100

Att tänka på

- Kan medföra problem i urbana miljöer för att det går att vara mer dold här.
- Kan vara skötselintensivt för att inte växa igen eller upplevas otryggt.
- Kräver en stor yta.

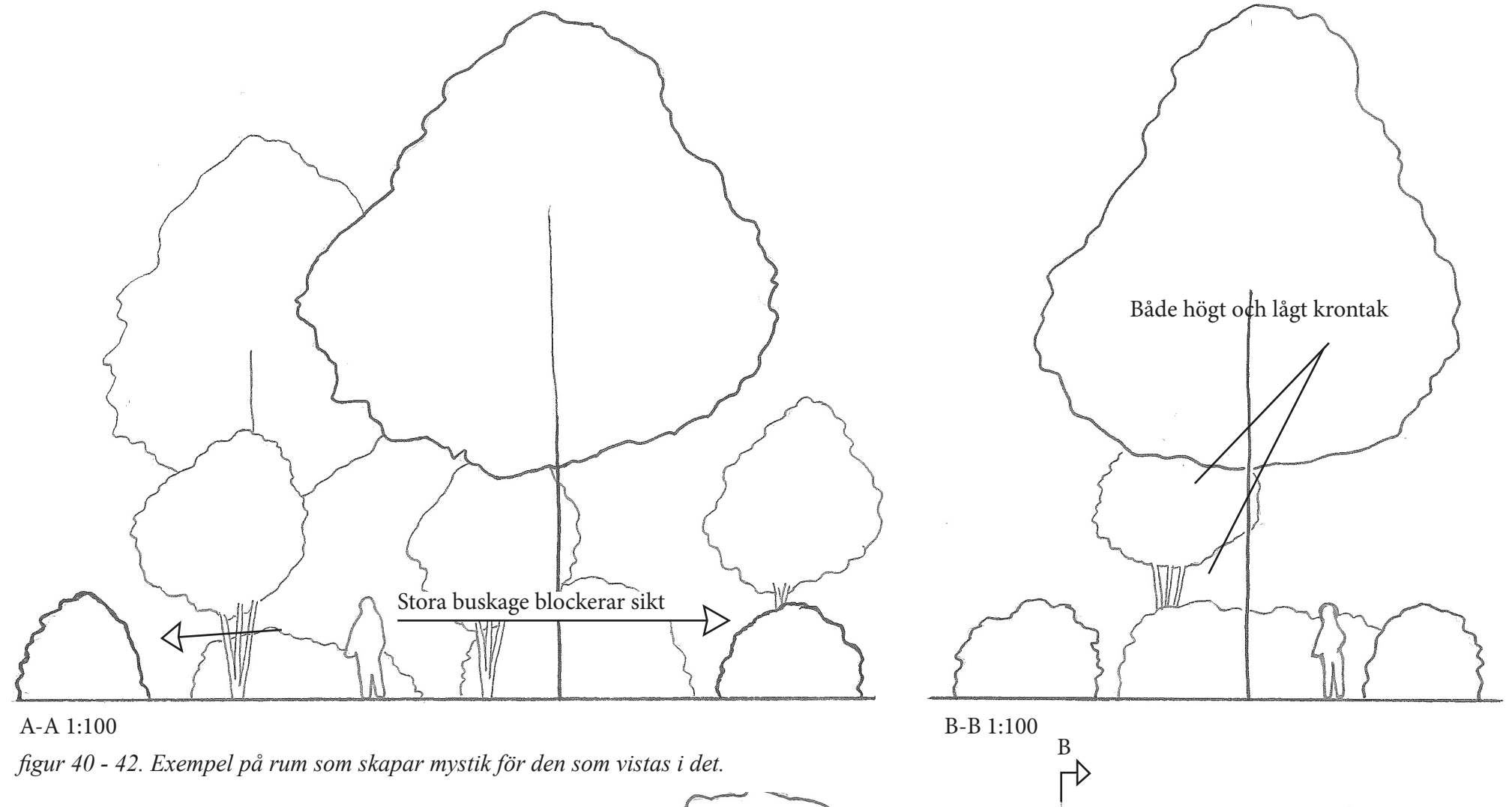

figur 37-39. Exempel på att skapa ett rum som upplevs som ett gömställe.

Mystik och trygghet

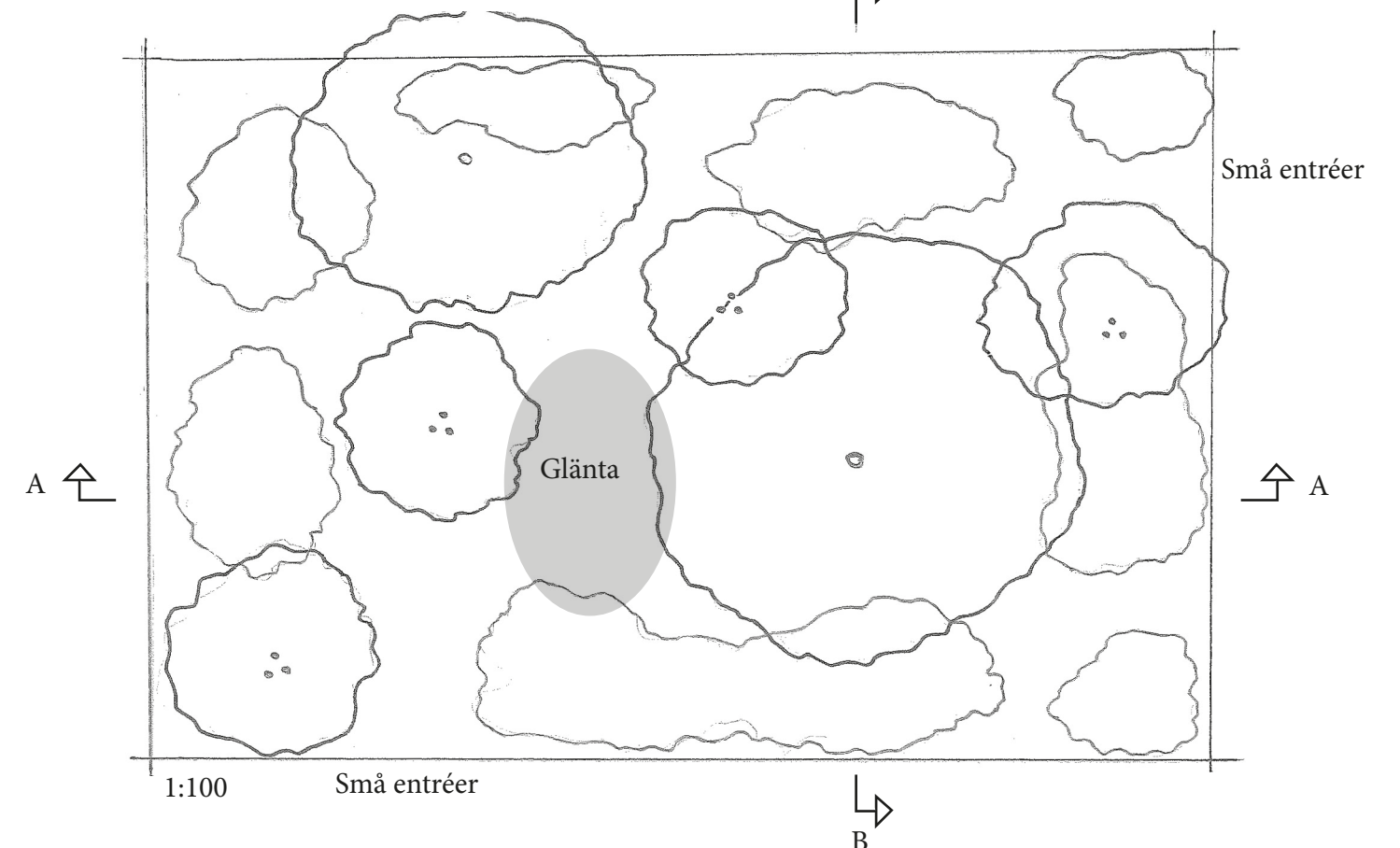
Egenskaper

- Kan ge en yta eller ett område starkare identitet.
- Mycket grönska men med många öppningar utåt.
- Ger förhoppningsvis upphov till en känsla av att beträda en mystisk plats, något som sällan fås i urbana miljöer.
- Fungerar även bra för naturlek.

Att tänka på

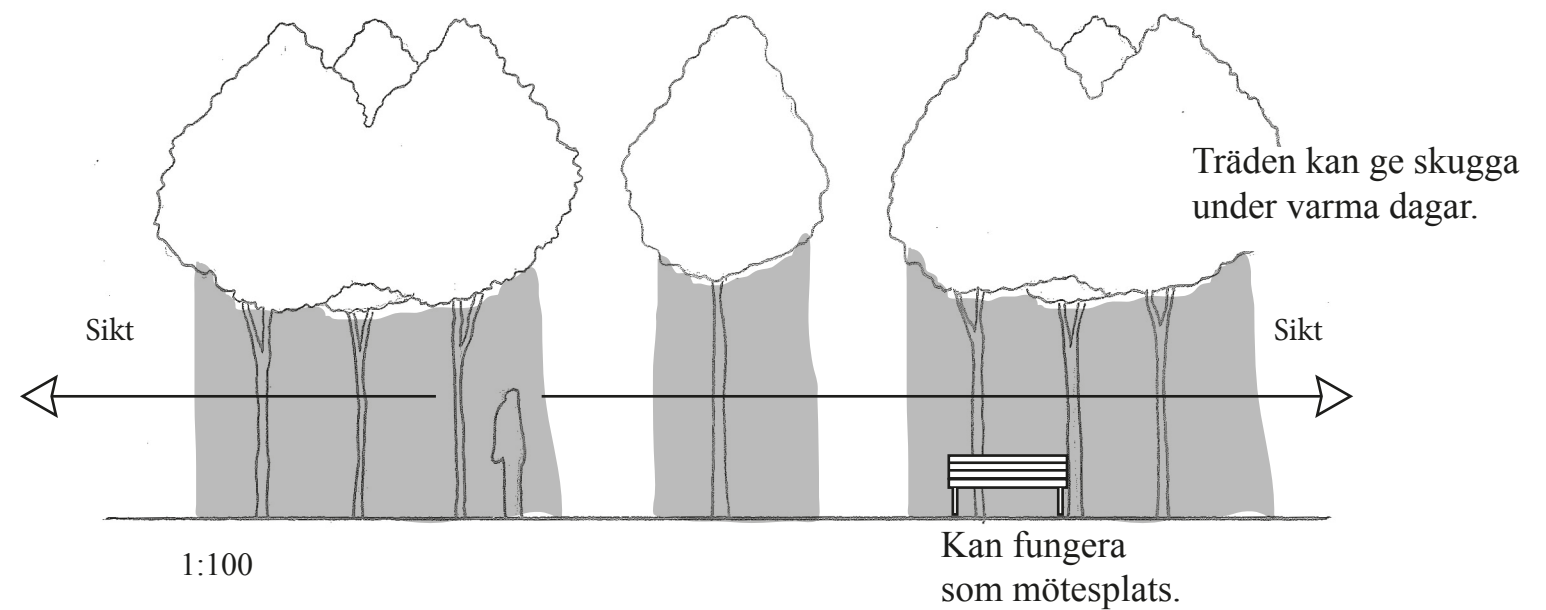
- Kan upplevas som otryggt.
- Går att vara dold, detta kan medföra ej önskvärd användning av platsen.
- Svårt att få effekt på en liten yta.
- Kräver mycket växtmaterial.

Betydelsen av skugga

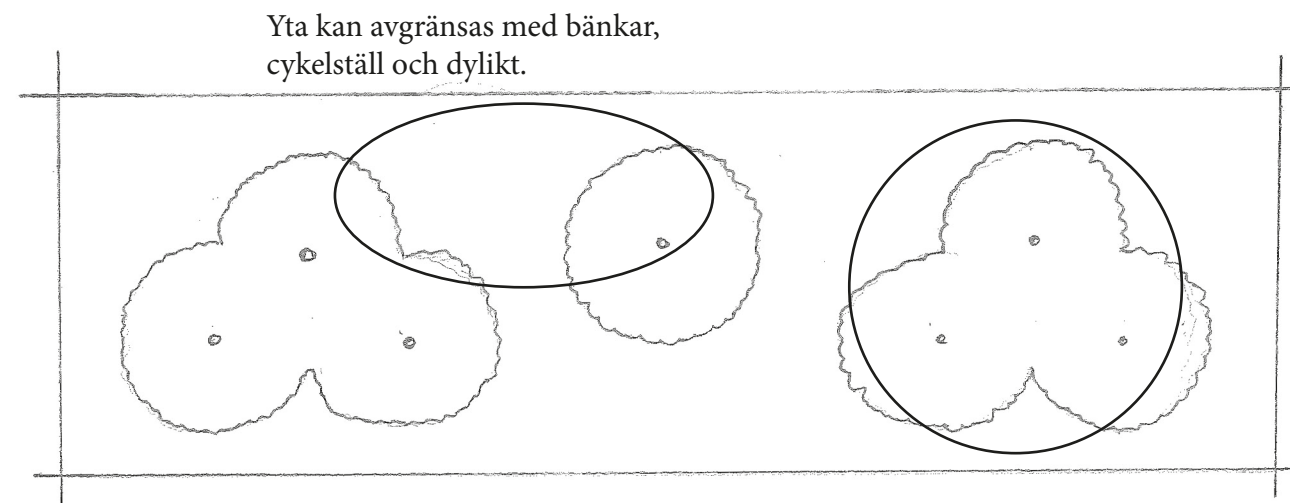
Egenskaper och användning

- Ger skugga i t.ex. varma stadsmiljöer.
- Kan bestå av många typer av träd, men i huvudsak lägre krontak
- Lågt krontak gör träden lämpade för även smalare gaturum
- Träd i grupp kan även bli till mötesplatser eller plats för vila med bänkar.

Att tänka på

- Håll avståndet ganska kort mellan träden, låga träd utspritt ger väldigt lite skugga.
- Om fokus verkligen ligger på svalka och skugga så bör inte träd med skirt bladverk användas.
- Skapar ett endimensionellt rum.

1:100 figur 43-44. Exempel på betydelsen av skugga.

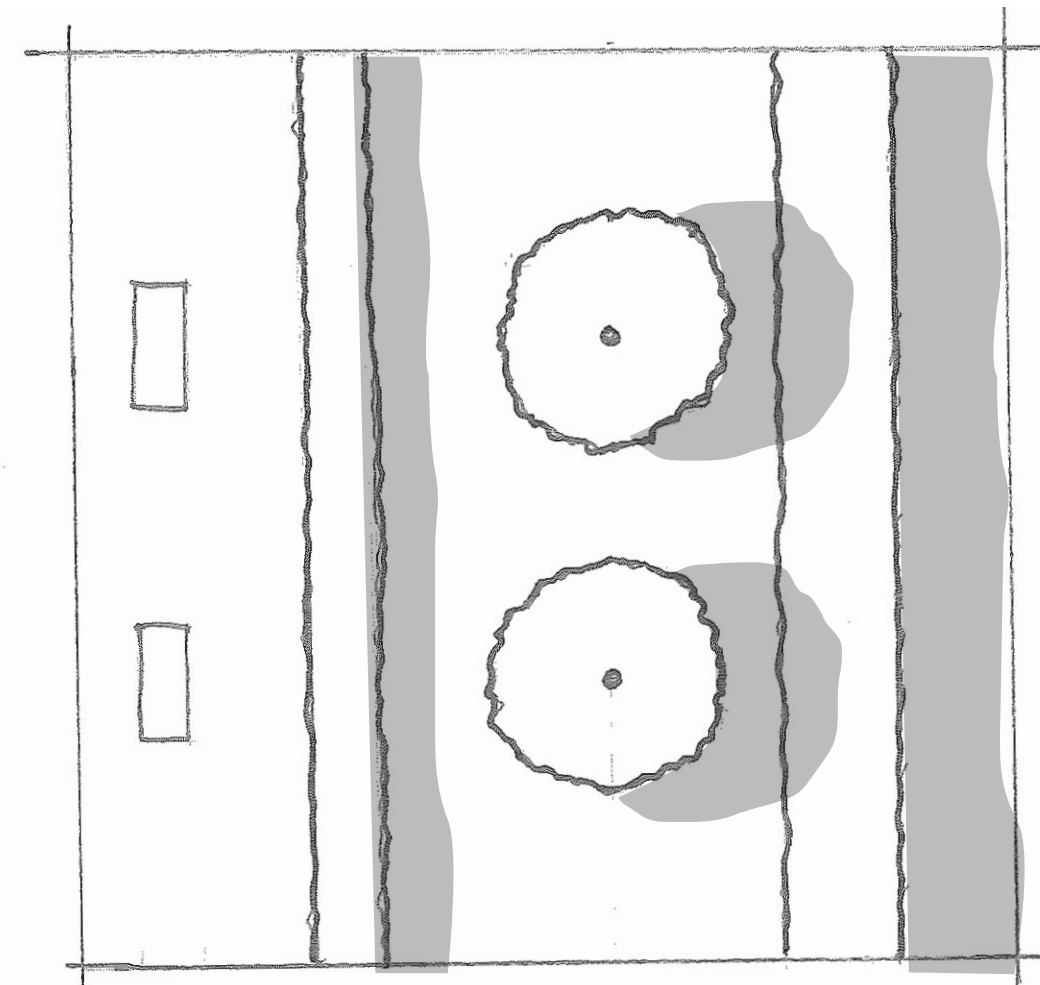
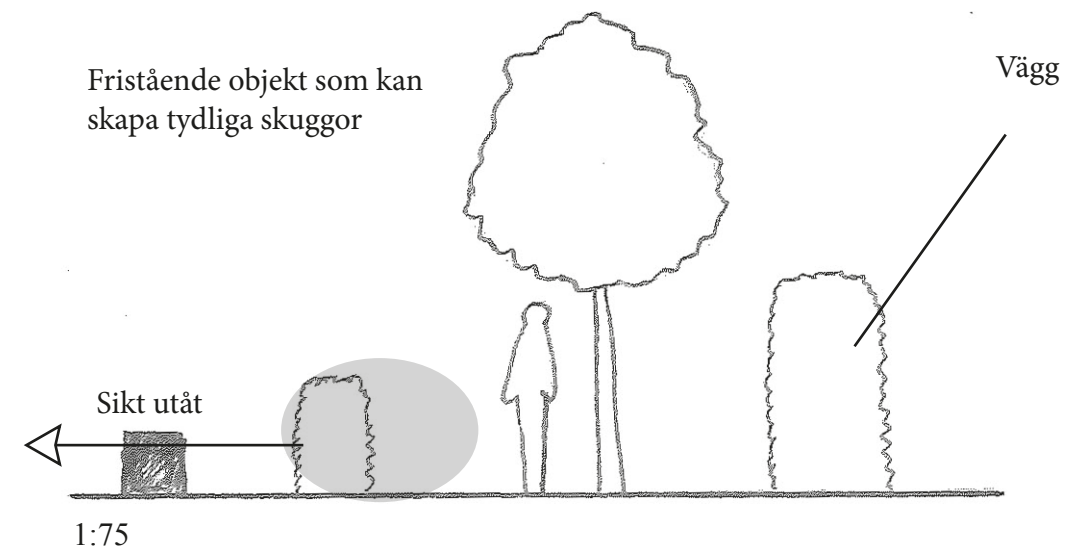
Konstraster i skugga och ljus

Egenskaper

- Kan förstärka rum med skugga.
- kan bestå av vanligt förekommande konstruerade element, som betongblock.
- Effekt kan fås utan träd, med buskar och till viss del perenner.
- Fungerar på små och stora ytor.
- Kan ge en tydlig indelning av rum.

Att tänka på

- Hur solen kommer att falla.
- Stora delar av ytan kommer inte skapa skugga för varma dagar.
- Flera hårdgjorda ytor riskerar att skapa en värmeö-effekt.

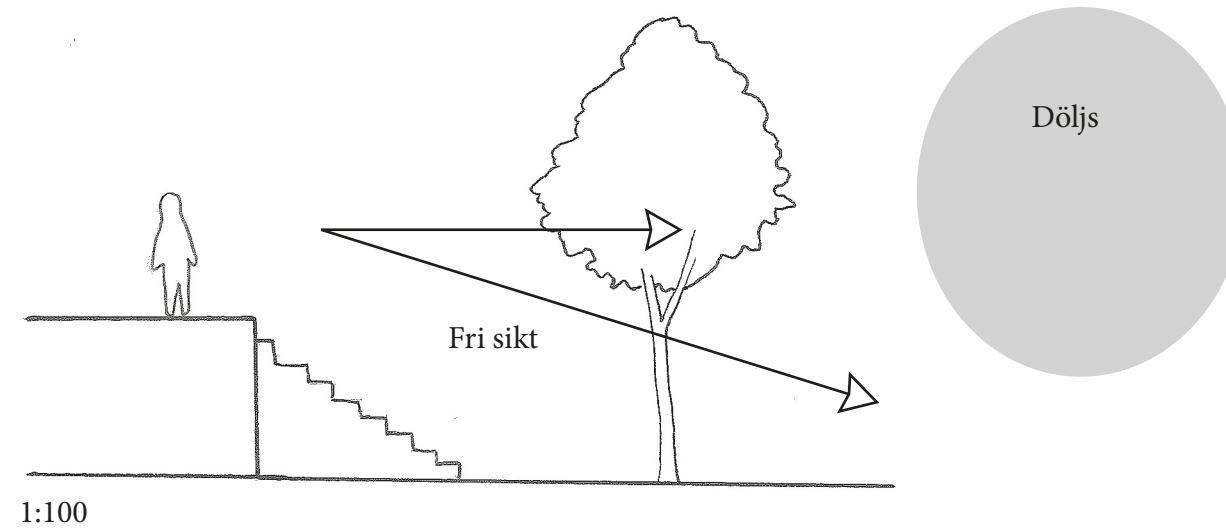

1:75 figur 45 - 46. Exempel på kontraster mellan skugga och ljus.

Bland trädtopparna

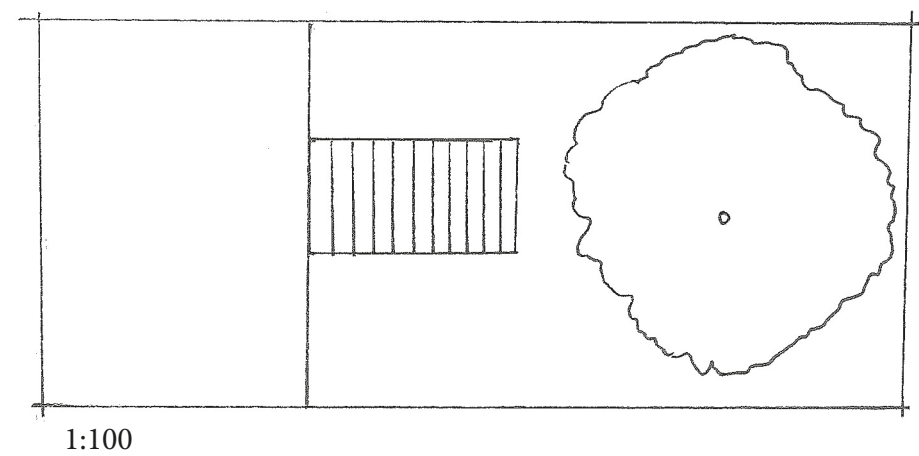
Egenskaper

- Kan enkelt uppnås, även på liten yta.
- Skapar en upplevelse som sällan erbjuds i stadens offentliga rum.
- Kan användas för att dela upp rum.
- Bara ett träd kan ge stor effekt på rätt ställe.

Att tänka på

- Trädets/trädens sluthöjd samt kronans bredd.
- Mest effekt på smala gator/utrymmen

figur 47-48. Exempel på rum som kan skapa en upplevelse av att hamna bland trädtopparna.

Del 5

Tillämpning

I det tidigare avsnittet har typologier tagits fram, dessa har inspirerats av befintliga miljöer i Göteborgsområdet. Typologierna har under processens gång prövats i verkliga situationer. Typologierna har kopplats till en eller flera funktioner/karaktärer/känslor.

I den här delen undersöks ifall användandet av typologier kan fungera och/eller inspirera när utemiljöer gestaltas, den innehåller inte ett gestaltungsförslag. Bara ett fåtal platser är här utvalda där typologierna har tillämpats. Det finns flera platser där typologierna har prövats men där jag inte fann att dem skapade en positiv inverkan, dessa är inte inkluderade.

Val av område

När rutterna utfördes i Göteborgsområdet eftersträvades att studera olika typer av urbana miljöer. Genom olika tidsepoker finns skillnader i utemiljö och hustyper, men rutterna har inte följt en särskild typ av utemiljö eller från karaktärer och epoker. Inför den tillämpande delen letade jag efter ett nyligen uppfört område för att pröva typologierna i en miljö som kan antas representera hur stadsbyggandet ser ut idag.

Avsikten var även att pröva typologierna i flera olika miljöer, dem är inspirerade av rum från flera typer av platser och de olika

typologierna är inte tänkta att användas i en specifik miljö. Vid val av område var närheten till Göteborg en avgörande faktor, för att det skulle vara enkelt att besöka flera gånger.

Område - Nya Hovås

Nya Hovås är en blandstad i södra delen av Göteborg. Delar av området är fortfarande under utveckling och under 2023 ska nästa etapp påbörjas. Flera olika aktörer har varit med i gestaltningen och uppförandet av Nya Hovås. Området har en blandad gestaltning och täcker en relativt liten yta. Här finns mindre som större gator, torg, innergårdar m.m. De flesta innergårdarna skilde sig åt i utformning, material- och växtval. En innergård bestod av flera upphöjda bäddar i cortenstål med diverse perenner, flera arter av träd och avenbokshäckar som omslöt de privata uteplatserna. En annan bestod mestadels av gräs, bambu och rhododendron. Olikheten mellan de gestaltade miljöerna gjorde det möjligt för mig att pröva typologierna i olika typer inom ett relativt litet område.

figur 49. Karta över Göteborg och Nya Hovås. © Lantmäteriet 2023.

Del 5. Tillämpning

Tillämpning av typologier i Nya Hovås

Inför besöket i Nya Hovås hämtade jag information från dokumentet *Nya Hovås kvaliteter* (2016) samt studerade området genom olika karttjänster. Jag hade även besökt området vid ett tidigare tillfälle för att studera det närmre, men utan att pröva typologierna.

Jag rörde mig inom området utan en bestämd rutt, det fanns dock tre platser som jag på förhand ville studera närmre, huvudentrén, allén och torget. Dessa platser ligger i anslutning till varandra och jag upplevde (under mitt tidigare besök) att dem var viktiga för områdets helhetsintryck.

Under arbetet med den här delen föll den strikt fysiska tillämpningen bort, typologierna tillämpades istället med tanke på vilka funktioner/karaktärer/känslor dem har/skapar. Att använda sig av dem på det här sättet blev mer självklart när jag innan platsbesöket satte mig in i vad de olika rummen var tänkta att fungera som (Entré, torg, parkgränd m.m). Bland dem rum som inte hade en angiven funktion försökte jag läsa in vad den nuvarande gestaltningen ville uppnå, för att se om en av typologierna kunde stärka det nuvarande målet med tillägg eller skapa samma kvalitet genom en rumslig utformning som skilde sig från den nuvarande.

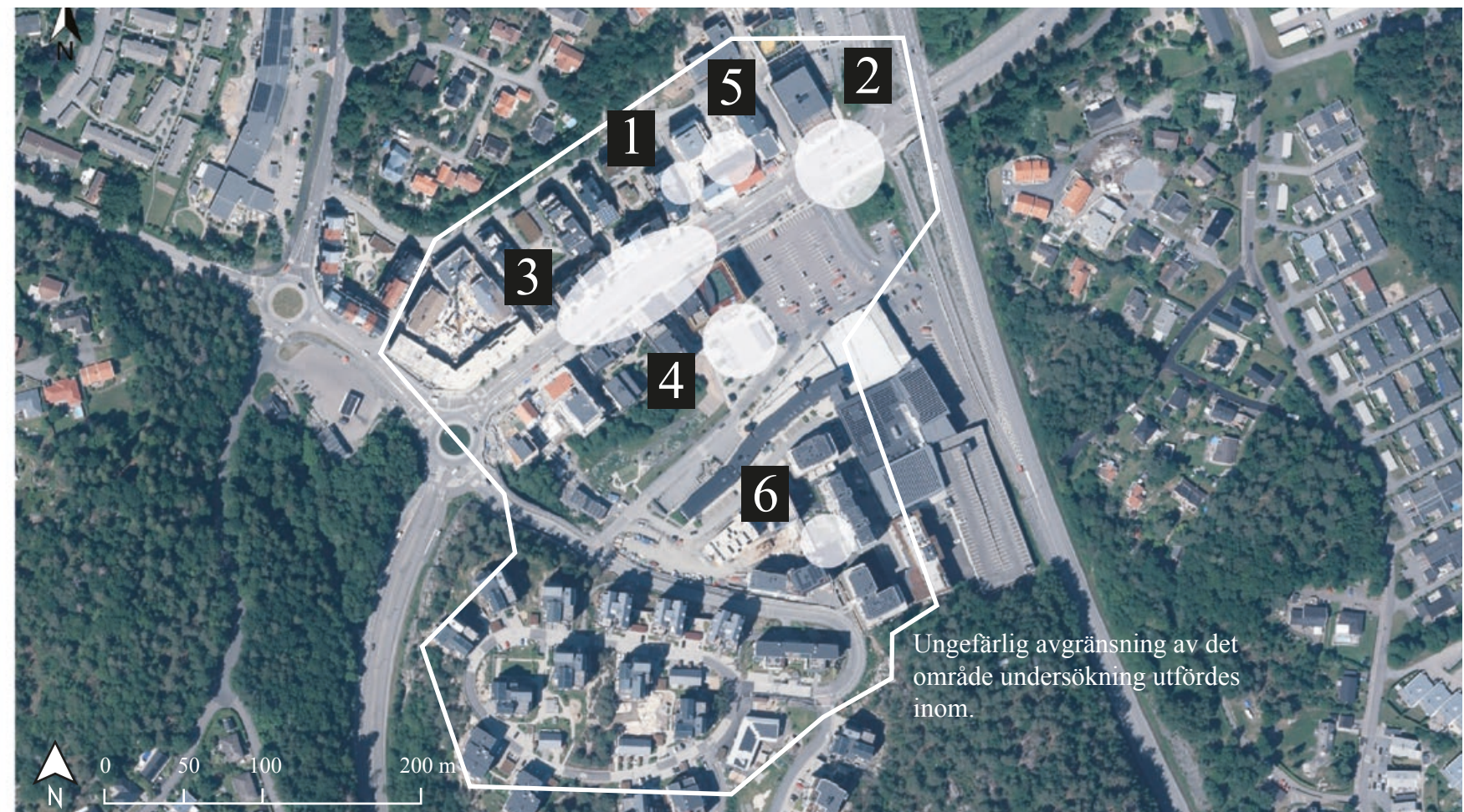
När typologierna prövades i den här delen hade jag flera typologier att tillgå, till skillnad från när dem har prövats under processen med att ta fram dem. Jag fann att typologierna kunde uppfylla fler funktioner, exempelvis kunde ett kontemplativt rum även verka för att skapa en mänskligare skala till omgivningen. Den tänkta förändring som en typologi ev. skulle bidra med är därmed inte enbart kopplad till dess huvudsyfte eller titel, på *plats 1* används typologin *Bland trädtopparna*, i det fallet fungerade tanken på att hamna bland trädtopparna som en väg till att en placering av ett träd där skulle göra bostadsgårdarna mer privata, huvudsyftet blev istället skapandet av mer privata bostadsgårdar.

Fysiska och tekniska begränsningar

Under tillämpningen har den nuvarande fysiska strukturen använts som grund, de större fysiska strukturerna som gatubredd, placering av byggnader och liknande har inte förändrats. Dem element som är kopplade till gestaltningen har i vissa fall ändrats, t.ex. placering av växtbäddar. I regel har dem tekniska begränsningar som finns inte undersökts närmre, som utrymme under mark, men har till viss grad tagits i beaktning. I andra fall har något mer ingående undersökningar utförts för att läsa av om en viss typologi skulle vara möjlig på platsen, dessa enklare undersökningar har inte presenterats. Exempelvis har i fallet med *plats 3* enklare skisser utförts för att se hur mycket en befintlig mittrefug skulle kunna breddas om en annan trafiklösning hade använts. Hur genomförbara gestaltningarna är har inte utvärderats ur ett tekniskt eller ekonomiskt perspektiv.

De valda platserna

Nedanstående karta visar placeringen av de platser där tillämpningen av typologierna ansågs kunna bidra med ytterligare kvaliteter till gestaltningen. Den ordning som platserna presenteras i är inte av betydelse.

figur 50. Karta över Nya Hovås. © Lantmäteriet 2023.

Möte mellan bostadsgårdar.

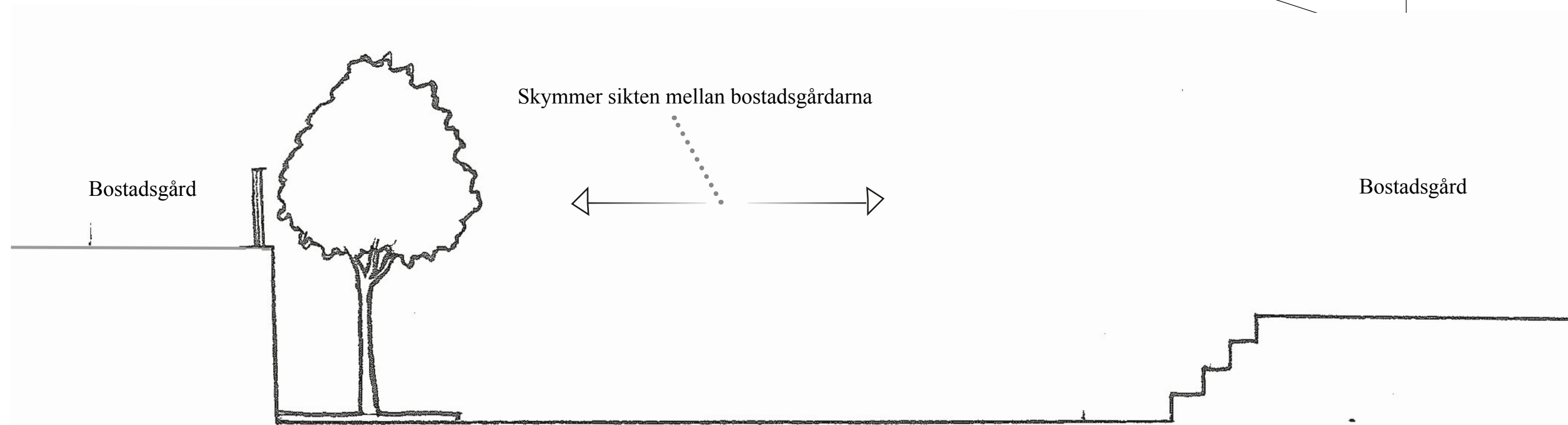
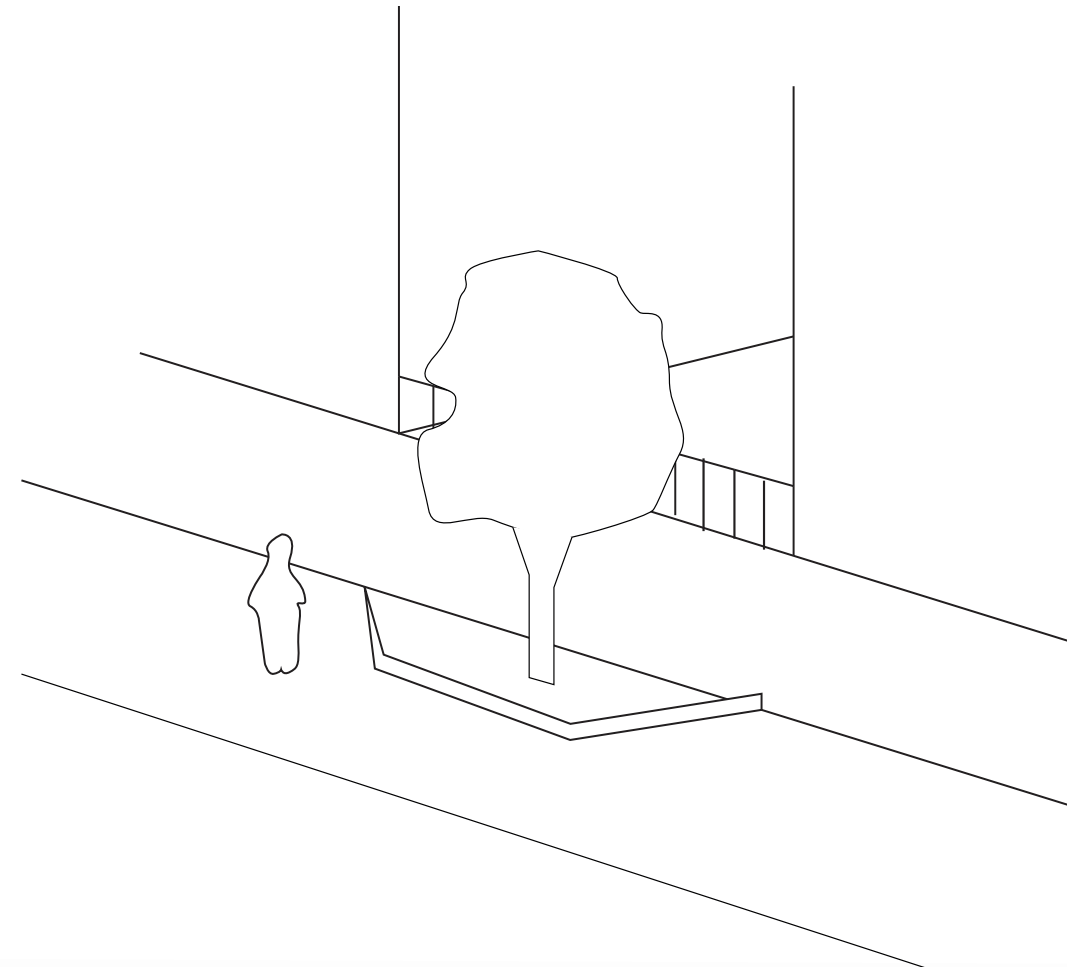
figur 51. Här kan två lite mer privata bostadsgårdar skapas med ett träd i mitten.

Del 5. Tillämpning

Möte mellan bostadsgårdar

Typologi - Bland trädtopparna.

En gågata mellan två bostadsgårdar. Intill där trädet är placerat finns redan en planteringsyta, skulle den förskjutits lite hade det förmodligen varit möjligt att placera ett träd här. I regel används bostadsgårdar som är slutna mer av dem boende (Minoura, 2019). Ett träd placerat på det här sättet skulle kunna bidra till att de två gårdarna uppleves som mer privata, bilden på nästa sida visar en bostadsgård i bakgrunden. Bakom kameran finns ytterligare en bostadsgård, ett träd som har en sluthöjd på ca 3-4 meter skulle innebära att en hamnar i höjd med dess krona när det ses från en av bostadsgårdarna.

Skala 1:50 *figur 52. Sektion för Bland trädtopparna.*

Entré till Nya Hovås

figur 53. Kan en grön portal till området "Nya Hovås" skapas här?

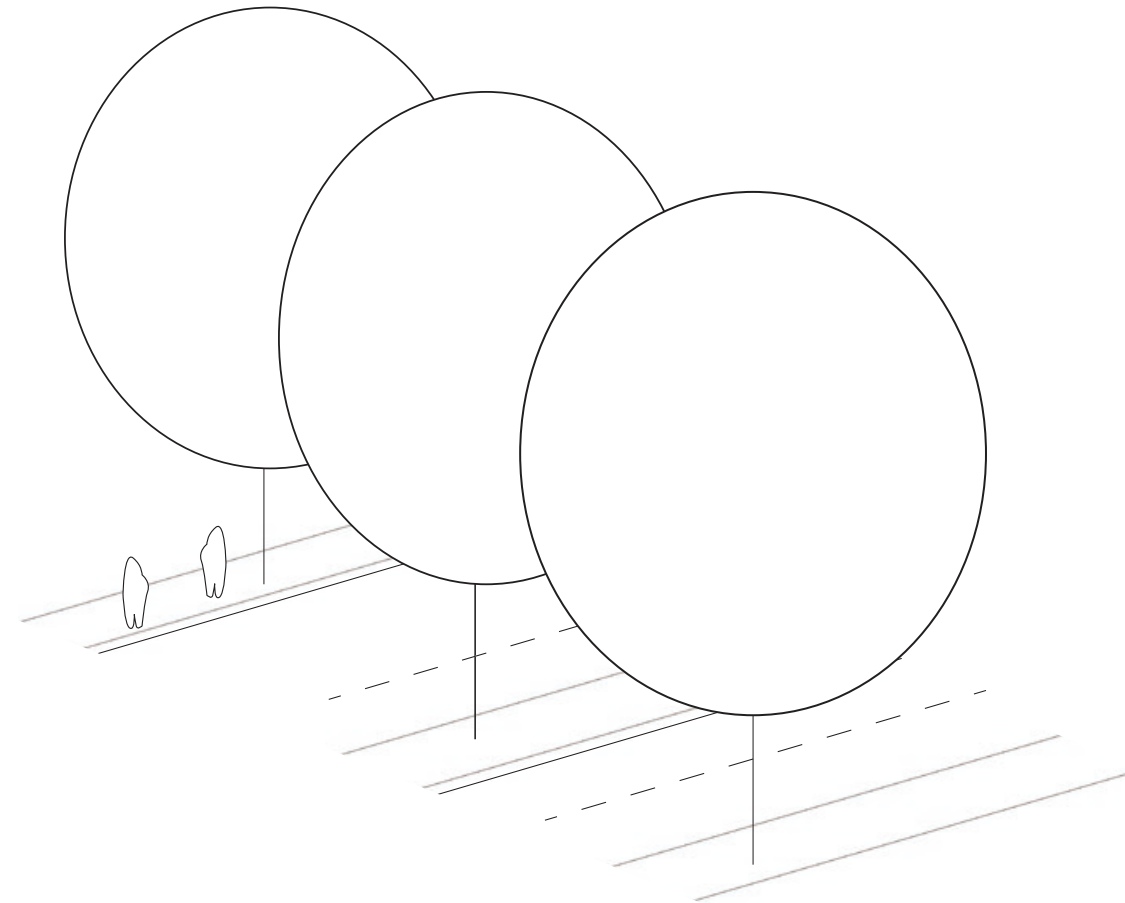
Del 5. Tillämpning

Entré till Nya Hovås

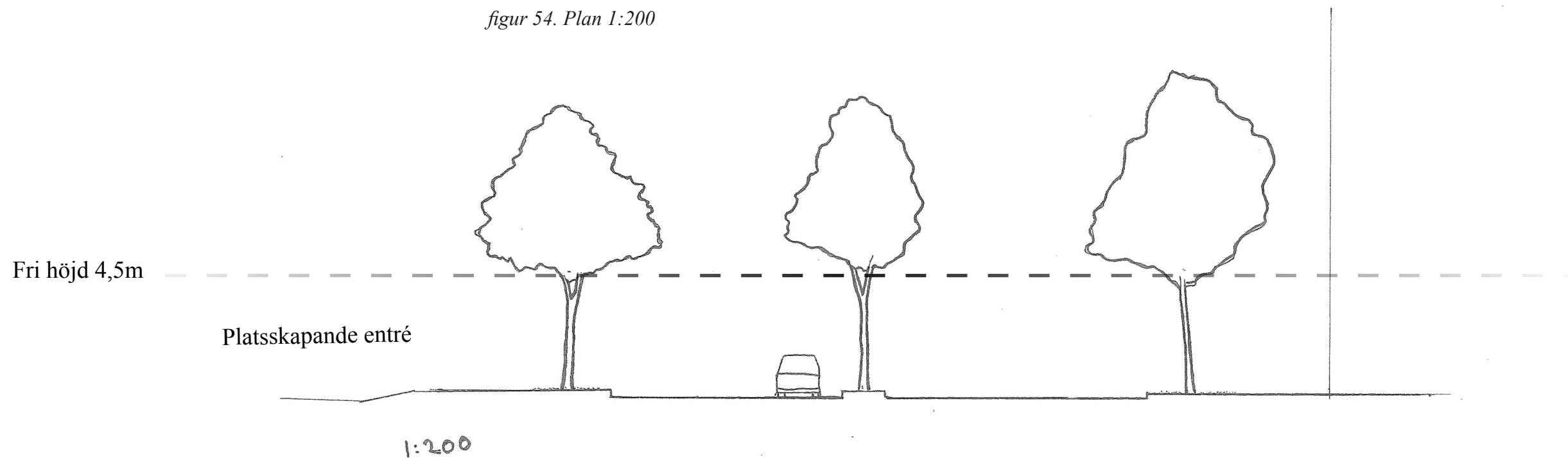
Typologi - Portal

Entrén till Nya Hovås. Här finns även en skylt med områdets namn, den är tänkt att fungera som en platsskapande symbol. Skylten är egentligen det enda som symboliserar att det här är Nya Hovås primära entré. För att uppnå effekten av en entré använde jag den platsskapande typologin, portalen.

För att den ska fungera på platsen krävs större träd, inga hus ligger alltför nära här och med en bredare mittrefug skulle det varit möjligt med ett träd i mitten, mellan körfälten. Viktigt att ha en frihöjd på 4,5 meter över vägen.

figur 54. Plan 1:200

figur 54. Sektion över platsskapande entré.

Huvudgatans allé

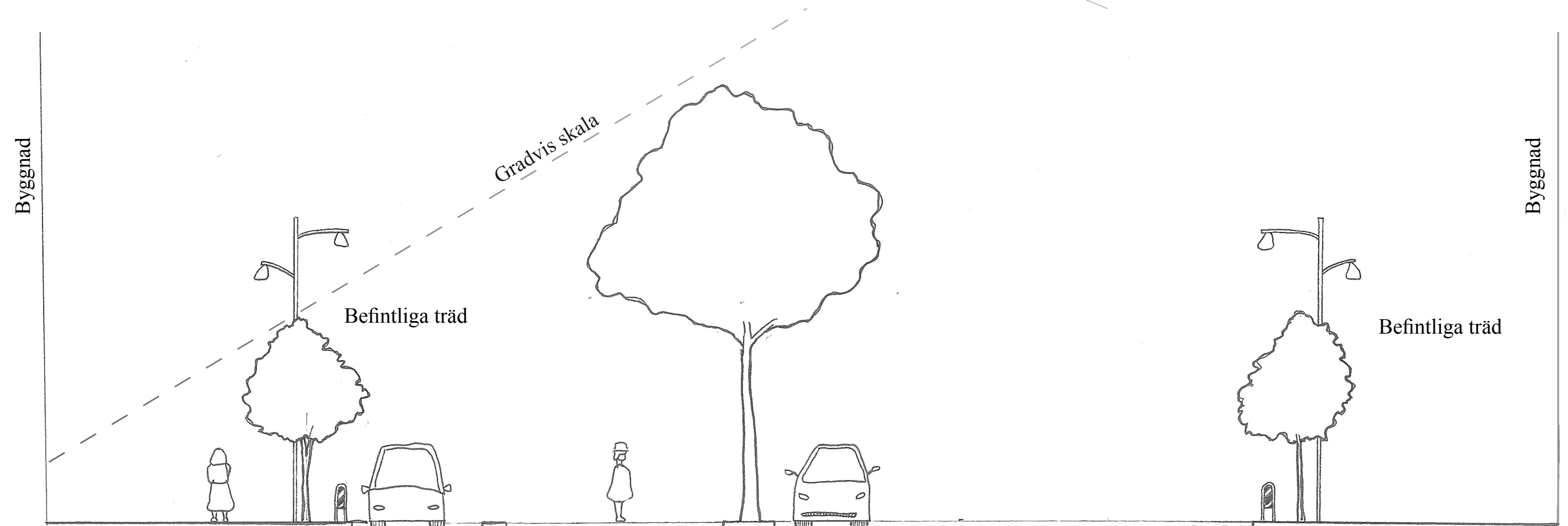
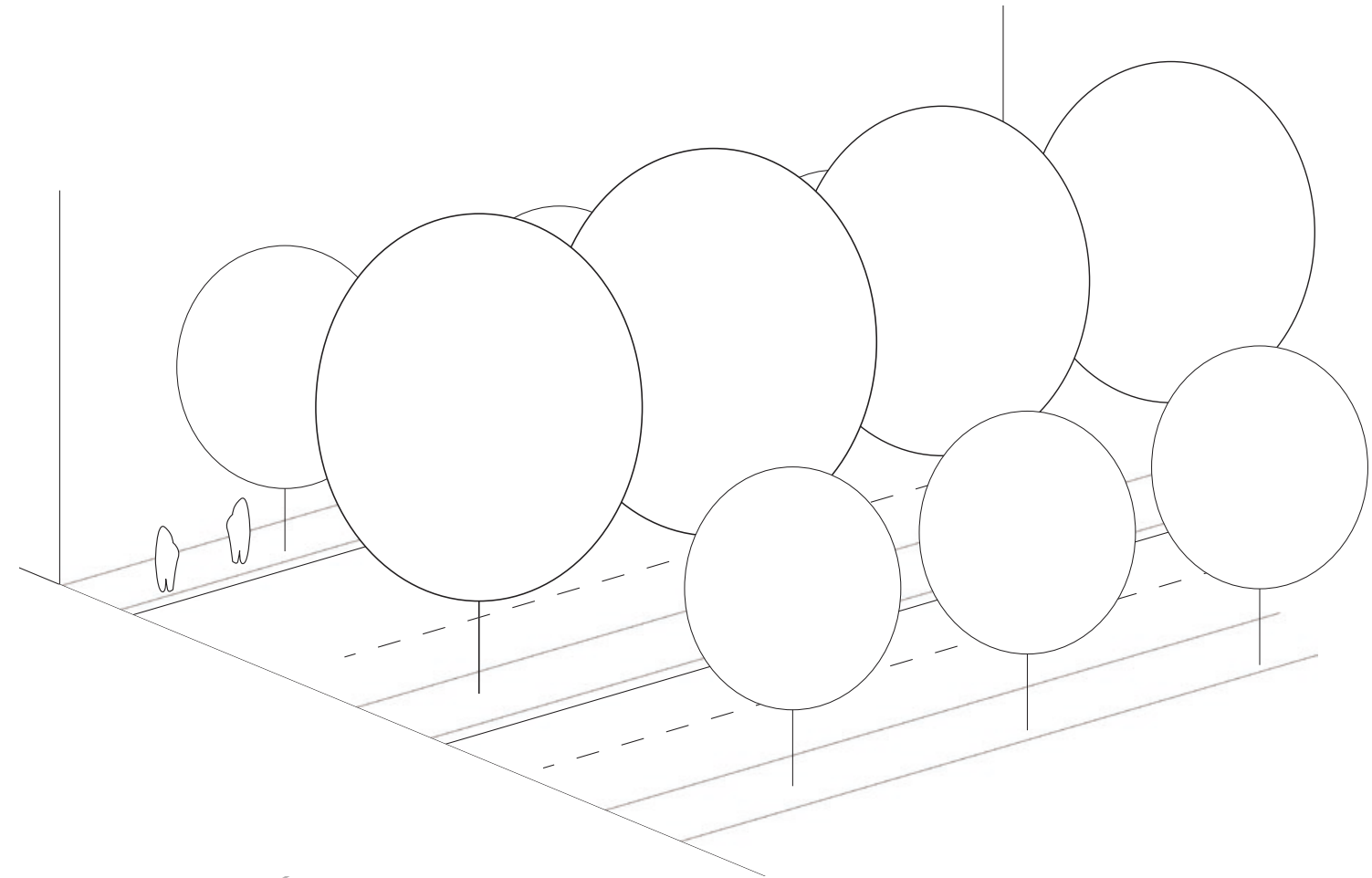
figur 55. En allé kunde skapat mer grönska och ett intimare gaturum.

Del 5. Tillämpning

Huvudgatans allé

Typologi - Stegvis skala

Nya Hovås benämner i sitt dokument det här som *Allén*. I nuläget finns här mindre gatuträd längs med båda sidorna. För att knyta an till den befintliga allé men addera en skala som passar husen prövade jag att använda mig av typologin *Stegvis skala*. Större träd skulle förmodligen kunna planteras i mitten, ifall refugen hade breddats. Vid uppförandet av området borde det inte ha varit ett tekniskt problem, men såklart till en högre kostnad. Med större och fler träd kunde allén varit tydligare, skalan till husen anpassats samt att den hade knutit an till *huvudentrén* (föregående plats.) Enligt Nya Hovås planer kommer även en sk. parkgränd korsa vägen/allén, när resterande bostäder är färdigställda, mer grönska i huvudgatans rum hade fungerat väl med denna parkgränd.

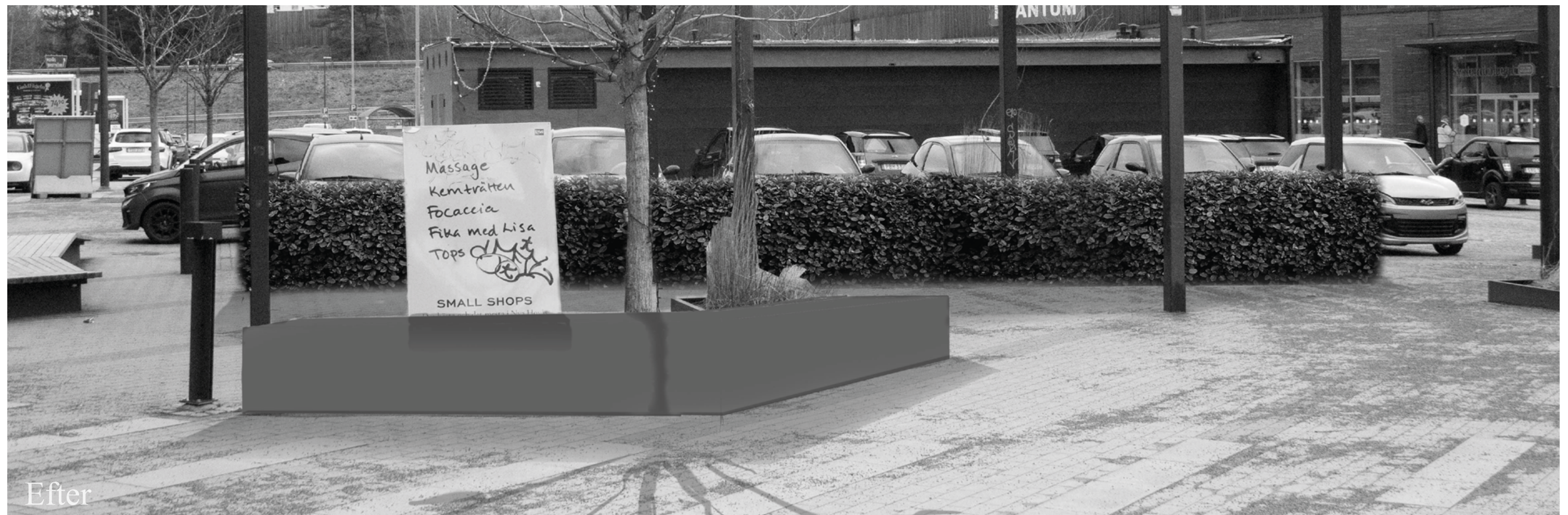

Skala 1:100 figur 56. sektion över trädallé.

Torget

Före

Efter

figur 57. Torgyta skymts av från parkeringen med en häck och fler sittytter.

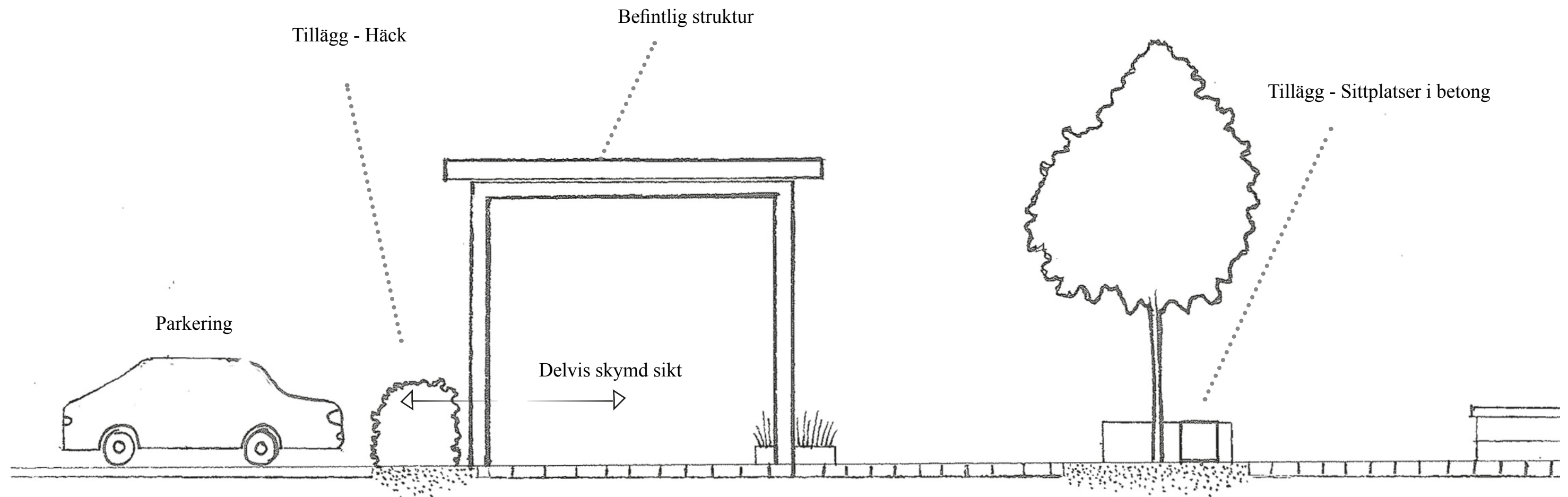
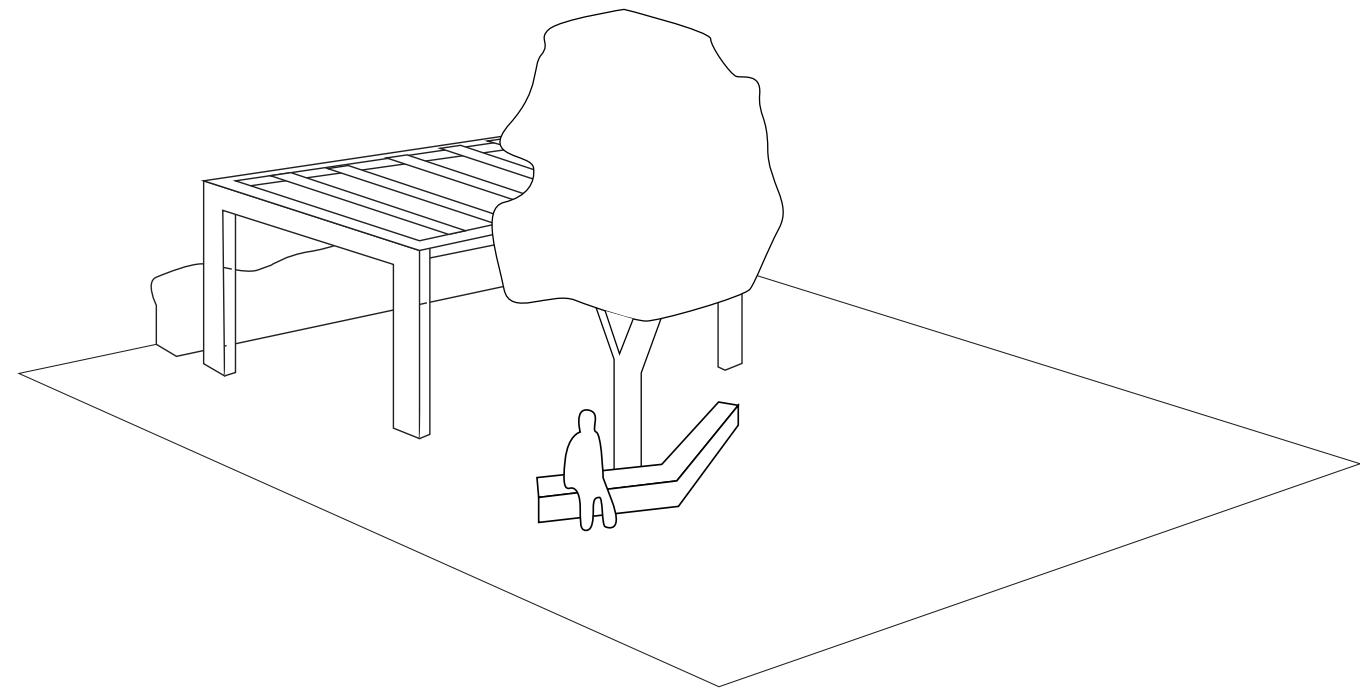
Del 5. Tillämpning

Torget

Typologi - Kontraster mellan skugga och ljus

Den här ytan tillhör en av dem centrala delarna av Nya Hovås, den kan beskrivas som en slags torgyta. Ytan är mestadels hårdgjord. Trädplanteringarna är täckta med småsten och en pergola av cortenstål finns. Den hårdgjorda känslan förstärks av en intilliggande parkering, dock mjukas uttrycket upp av en park på andra sidan. Parken ligger i en svacka och består till största del av befintlig al.

På ytan ges förslag på två tillägg. En häck som skärmar av parkeringen samt en sittyta i betong. Båda dessa tillägg skulle rama in platsen mer, och kunna bida till mer kontraster mellan skugga och ljus här. Långa skuggor kastas här på eftermiddagen/kvällen, främst under vinterhalvåret.

Skala 1:50 figur 58. Sektion över torget med förslag på ändringar.

Bostadsgård

Före

figur 59. Samma trädäck men med mer grönska runt om.

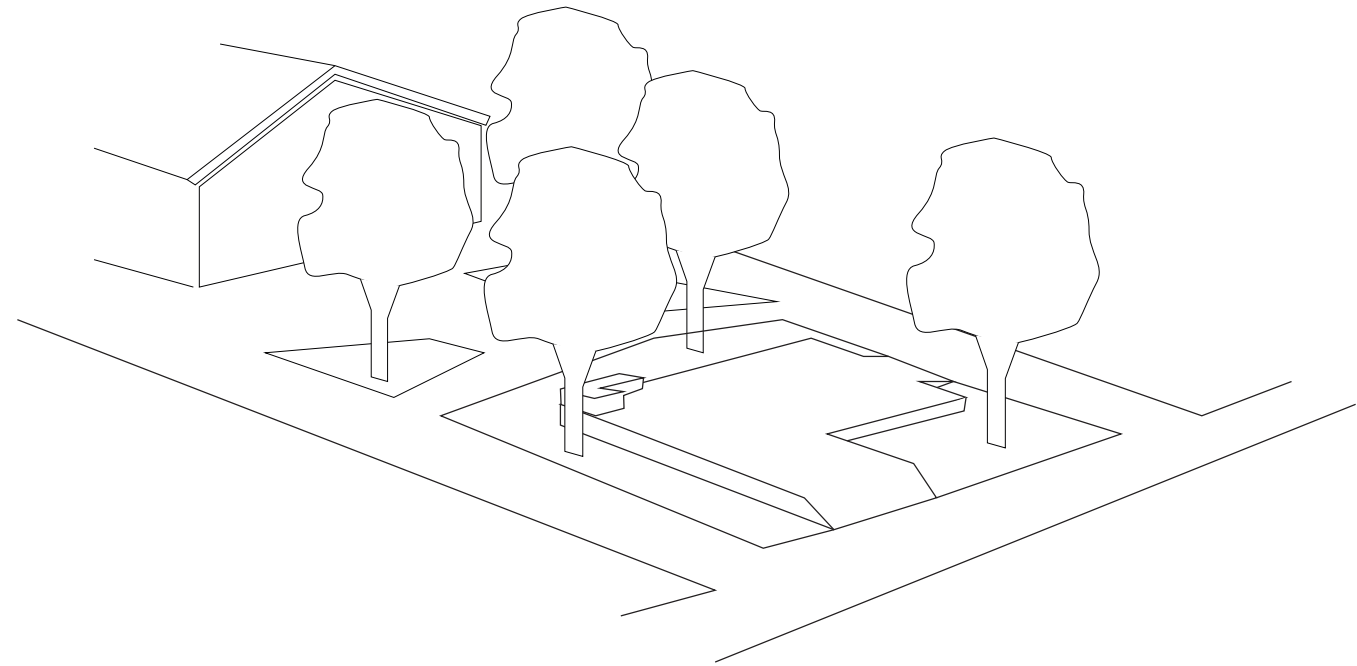
Efter

Del 5. Tillämpning

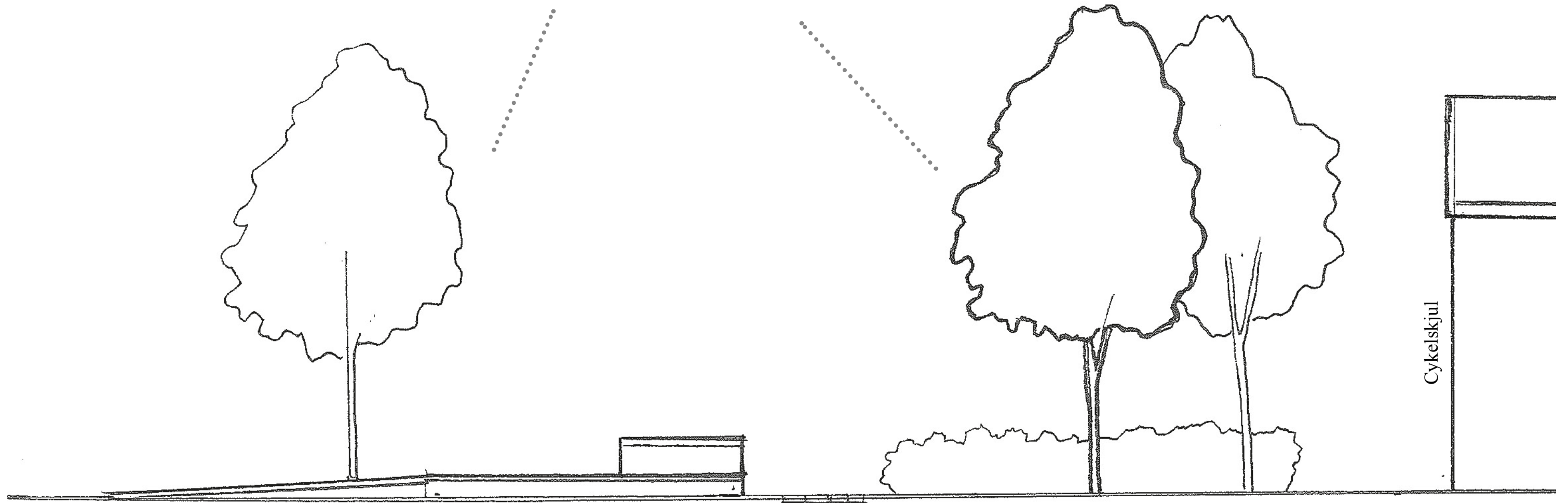
Bostadsgård

Typologi - Mystik

En bostadsgård i området. Gården är relativt stor och öppen, består till största del av planteringsytor och stenlagda gångar. Vid besöket fanns mestadels bambu och ett fåtal träd. Jag upplevde att målet var att skapa något som angränsar till det mystiska. För att skapa en tätare mystik kunde fler mindre träd planteras, med tiden skulle det utvecklas till ett enklare woodland. Utrymmet för träden är förmodligen inte kraftigt begränsat under mark då här står befintliga välmående träd.

Fler träd ger mer skugga och adderar till mystiken

Skala 1:100 figur 60. Sektion av innergård.

Kontemplation i stora rum

figur 61. Kan ett kontemplativt rum skapas här?

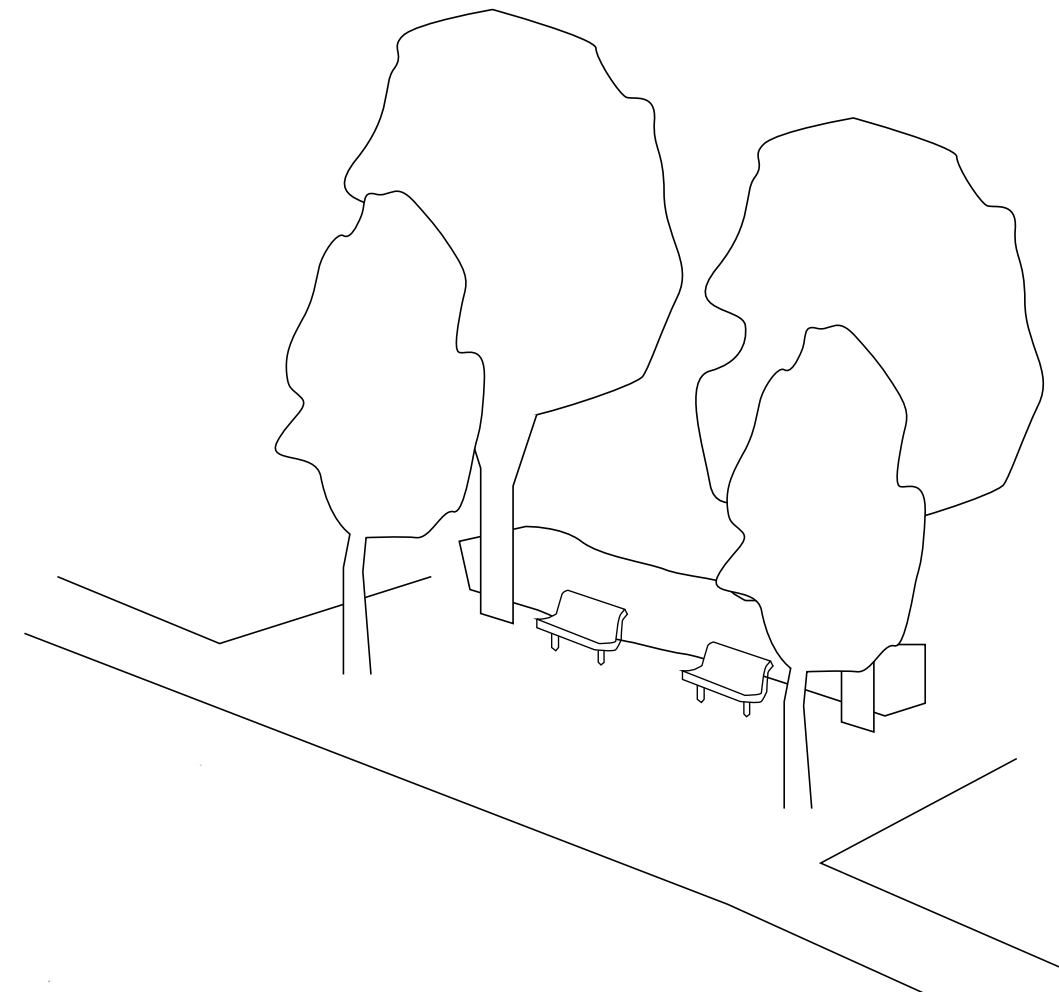
Del 5. Tillämpning

Kontemplation i stora rum

Typologi - kontemplativt

I de tidigare fallen har typologierna tillämpats med den efterfrågade eller antagna funktionen/karaktären i åtanke. Jag upplevde att det här rummet saknade en tydlig funktion. Den bostadsgård som ligger i anslutning till den här ytan är ännu inte färdigställd, den är därmed relativt tom och öppen.

Utifrån dessa förutsättningar provade jag att använda den kontemplativa typologin. Det här rummet skulle kunna omvandlas till en plats för avslappning, samtidigt som träden kan bidra med välbehövlig skugga till det bakomliggande husets fasad i sydvästlig riktning.

Skala 1:100 figur 62. Sektion kontemplativt rum.

Diskussion

Den bakomliggande idén

Att hitta ett hjälpmedel i gestaltningsarbetet (för urbana miljöer) var den idé som låg till grund för det här examensarbetet. Hjälpmedlet skulle bestå i ett antal typologier som kunde tillämpas på olika platser. När typologierna skulle tas fram och förenklas blev det svårare att se hur det skulle vara möjligt att använda sig av dem i en verklig situation. Min tanke var att många urbana miljöer liknar varandra och att det därmed skulle fungera att använda sig av typologier i gestaltningen av dessa. Många urbana miljöer kan visserligen till viss del ha en liknande struktur och dem ramas ofta in av huskroppar, men under arbetets gång blev det tydligt hur olika behoven är på olika platser. Hela ingången till arbetet har legat i att jag fick upp intresset för hur stadens rum ser ut.

Rummets beståndsdelar

Variationen i stadens rum är inte lika stor som i mer naturliga rum, under en vandringstur i en skog kan en förundras över dess olikartade strukturer och utan tidigare erfarenhet är det svårt att veta vad som kommer närmast. Genom att studera rum i stadsmiljö, hur dem är sammansatta av fysiska objekt, skulle dessa kunna omvandlas till rumstypologier. Jag såg framför mig att det skulle kunna finnas information om hur typiska sammansättningar av objekt uppfyller vissa villkor över vad som är en välfungerande gestaltning. Likt en uppsjö av matriser som kunde tillämpas beroende på rummets form, storlek osv. Till detta kunde ev. olika element som en beställare visste att dem ville ha med kunna inkorporeras i en sådan modell. Ur den strävan att koka ner gestaltningen till block och villkor skulle sedan en bra rumslighet springa. Jag tänkte mig motsatsen till det funktionalistiska rationella med dess tydligt indelade struktur, här skulle allting kunna kombineras och blandas. I den här blandningen skulle både hårdgjorda och gröna element samsas, kombinationen skulle leda till att staden kunde likna naturens fascinerande och dynamiska landskap. Hur jag sedan utförde

examensarbetet liknar inte alls denna rationella ingång, mycket av vad som tagits fram är min egen subjektiva upplevelse av rum.

Vad påverkar upplevelsen av rum

Under de stadsvandringar och upptäckter som gjordes under arbetets gång blev det allt tydligare hur svårt det är att angripa gestaltning på ett så rationellt vis, det finns många sociala konstruktioner, känslor, upplevelser och symboler som inte enbart beror på hur rum är uppbyggda. Genom egna iakttagelser av rum väcktes tankar kring vad som påverkar vår upplevelse av det. Sedan framkom genom litteraturstudier hur trygghet, atmosfär m.m. påverkar rummet, detta har jag försökt att tillämpa i framtagandet av typologierna, dem är utformade genom egna iakttagelser som förankrades till befintliga begrepp och dess utformning understöds av vad som framkom genom litteraturstudier. Vad som påverkar vår upplevelse av rum borde ha undersökts mer i litteraturstudien, under litteraturstudien var fokuset för smalt, det hade varit klokt att göra en bredare litteraturstudie först och senare låta den smalna av.

Lära känna en plats

Rum och plats är två tätt sammanlänkade begrepp, vi kan inte tala om rum utan att beröra plats och vice versa. Tuan (1977) fortsätter skriva att platser kommer till när vi lär känna ett rum, den tid vi vistas i ett rum kan göra att det med tiden upplevs som en plats. Detta erfor jag i ett bostadsområde i Eriksberg, som jag under mitt första besök upplevde som ganska alldagligt och strikt även om dess placering på en höjd gav vackra vyer mot Göta älv. Området var litet och dem ganska kraftiga sluttningsarna runt omkring skapade en naturlig områdesgräns.

När ytterligare besök skulle göras på andra platser i närområdet använde jag området som utgångspunkt, ju mer tid jag

tillbringade i området lärde jag känna det mer. Till slut såg jag mig inte längre som en besökare eller utomstående, det började kännas som att det lika mycket tillhörde mig som de boende i området, jag upplevde att rum blev till plats. Området i Eriksberg var nu någonting mer än en samling av objekt, jag betraktade nu dess omgivningar som någonting mer än en samling av bostäder, torg och skolor. Det blev svårare att avgöra om jag tyckte att det fanns underlag till en typologi här eller om jag ville använda mig av området för att det tilltalade mig på ett djupare plan.

de Certeau (1985) skriver att vi kan tänka oss plats som en samling av objekt som existerar tillsammans, dessa objekt är placerade i en momentan konfiguration, en antydan av stabilitet. Även om de Certeaus (1985) beskrivning skiljer sig från den Tuan (1977) ger berör båda hur tiden spelar roll när vi uppfattar plats. Konfigurationen av objekt kommer inte att bestå men har en antydan av stabilitet i det momentana, i sitt vilande tillstånd. Kanske beskriver de Certeau hur plats och stabilitet är kopplade till varandra, att stabilitet är en avgörande faktor för att vi ska uppfatta rum som plats. Stabilitet kan i viss mån beskriva trygghet, det som är välkänt och oföränderligt förknippar vi människor ofta med trygghet.

Material påverkar rummet

Mina tankar har mestadels kretsat kring hur den tid som vi tillbringar i ett rum gör att vi lär känna det, men kanske påverkas vi även av den tid som rummet uppvisar. Detta kan ta sig uttryck genom exempelvis vilken slags arkitektur som finns där, men även genom de material som rummet är uppbyggt av. Pallasmaa (1996) skriver om hur metall, glas och plast är material som inte tenderar att visa tecken av tid. Detta till skillnad från naturliga material så som trä, sten och tegel - naturliga material uppvisar tecken på ålder och berättar om sitt ursprung.

“Vi har ett behov av att mentalt förstå vårt sammanhang till tidens gång, och i den av människan skapade världen är det arkitekturens uppgift att främja denna upplevelse”

Pallasmaa (1996) sid.35

Även vegetation uppvisar tecken på tid, kanske kan det nyttjas olika beroende på situation. Längs byggnader som uppvisar tecken av tid med sin tegelfasad kanske det passar bättre med en enkel allé, medan det i en miljö som till större del består av metall och glas behövs en mer varierad vegetation som påvisar både årstidernas växlingar samt ett längre tidsperspektiv med t.ex. åldrande träd. En varierad vegetation har möjlighet att skapa ett varierat stadsrum. Som en vidare studie av rumstypologierna skulle en kunna undersöka hur material och vegetation samspelar för att främja upplevelsen av tidens gång.

I det tidigare nämnda bostadsområde, där rum för mig blev till plats, kanske dem material som det var uppbyggt av spelade en avgörande roll. Dess rum var mestadels konstruerat av material som påverkas av tidens tand.

Kroppen i rummet

“...det finns en direkt koppling mellan kropp och rymd, mellan kroppens placering i rymd och dess fysiska inverkan på rymd” (Lefebvre, 1974).

I citatet ovan skriver Lefebvre om hur kroppen inverkar på rymd. Det väckte tankar om hur viktigt det är att inte bara se rum, utan att verkligen vistas i dem för att upptäcka dess egenskaper. Detta stycke gav även upphov till funderingar kring hur vi uppfattar rummet beroende på var vi befinner oss i det.

När vi rör oss i ett rum kan vår upplevelse av det förändras. Vissa delar av rummet kan vara tryggt, mystiskt eller kontemplativt. En av de platser jag besökte bestod av många små träd

med ett lågt krontak men utan ett mellanskikt, där upplevde jag att oavsett var i rummet jag placerade mig påverkades inte känslan eller upplevelsen i större grad. I mer komplexa miljöer som bestod av flera olika objekt påverkades upplevelsen av det beroende på var i rummet jag befann mig. Detta är i sig ganska självklart, men ju mer jag fokuserade på det desto mer framkom hur även små förflyttningar kan påverka upplevelsen. På en sluttande planteringsyta med en skarp kant av cortenstål som inramade en mindre gräsyta skapades effektivt en känsla av plats, men även en stark känsla av att vara innanför eller utanför platsen. Kanske hade en mjukare avgränsning fortfarande kunnat bidra till en känsla av plats, samtidigt som den kunde ha samspelat mer med sin omgivning, istället för att skapa ett starkt innan- och utanför.

Rutter

För att göra egna iakttagelser av rum och plats användes en metod där rutter konstruerades genom att studera kartmaterial. I det här fallet var staden redan välkänd för mig när rutterna drogs, därför utgick jag även från erfarenhet och tidigare kunskap om vilka rum/platser som kunde vara intressanta för mig att studera. Rutterna utgick från Centralstation i Göteborg. Tanken med att utgå från Centralstationen var att starta i en central del av staden, i övrigt fanns ingen ytterligare anledning till att utgå därifrån. Används metoden i en större stad kan dock en knutpunkt för kollektivtrafik vara till nytta för att effektivt ta sig runt till platser som genom det studerade kartmaterialet har framstått som intressanta. Jag avvek ofta från den rutt som dragits och många av de senare rutterna var väldigt löst förutbestämda.

Dem senare rutterna som gjordes använde sig av tidigare rutters slutpunkt som startpunkt. Det skapade för mig en slags historia mellan de nya och tidigare platserna som var till hjälp när teckningar, anteckningar och foton i ett senare skede

strukturerades upp. Tuan (1977) skriver om hur rum kan ses som en slags rörelse medan platser är pauserna i rörelsen. När de första rutterna drogs upp letade jag, utan att vara medveten om det, efter vad som såg ut att erbjuda pauser i rörelse. En avstickare från en huvudgata ner till ett bostadsområde, eller en grön ficka mellan huskroppar drog mitt intresse till sig.

Att se något nytt

Dem platser och rum som framstod som mest intressanta för mig har inte kunnat kopplas till specifika delar av staden. De har heller inte uteslutande varit utrymmen som var konstruerade för att uppehålla sig en längre tid på, så som torg, bostadsgårdar eller liknande. Dem platser och rum som gav inspiration och underlag till skapandet av typologierna har varit vitt skilda. Två exempel på platser som gav upphov till typologier var en öppen torgyta som mestadels bestod av hårdgjorda material och en annan som bestod av ett tätvuxet trädbestånd i en park. En avgörande faktor för tillblivelsen av en typologi kan däremot ha varit studiet av platser jag inte tidigare kände till, då det mestadels är platser som jag sällan eller aldrig tidigare varit på som sedan gett upphov till en typologi.

Dem allra flesta intressanta rum och platserna fann jag längre ut från stadskärnan. Många av dem mest centrala grönytorna är utformade på ett likriktat sätt, dessa består till stor del av fullvuxna träd i ungefär samma ålder och storlek ståendes i en klippt gräsmatta. Dem här ytorna är ofta fulla av liv under sommarhalvåret och bidrar med många kvalitéer till staden, dess rum är dock inte intressanta att studera. Dem rum och platser som studerades längre ut från stadskärnan var mer rumsligt varierade, men kanske väcktes även en större nyfikenhet när jag vistades i områden som inte var för mig lika välkända. Kanske kunde en del av metoden ha varit att märka ut områden jag inte känner väl för att börja rutterna där, och se dem välkända platserna i ett senare skede.

Typologier i gestaltningsarbete

Att bruka typologier i gestaltningsarbete har sin begränsade användning, det blir mer likt ett referensbibliotek där idéer kan hämtas till den specifika plats som ska gestaltas. En annan risk med att tillämpa typologier är att dem inte samspelar med platsen och i strävan att fungera som ett universellt verktyg kan en missa att ta hänsyn till den specifika platsen. För att se hur dem färdiga typologierna skulle kunna användas prövades de i ett nyligen uppfört område utanför Göteborg. Det valdes för dess närhet till min egna bostad och för att det nyligen uppfördes, så det borde till viss del spegla samtida gestaltningsideal.

Jag använde mig av typologierna på flera platser. Grundtanken med typologierna var att de skulle vara en färdig gestaltning som kunde användas direkt på plats, när de väl skulle tillämpas var det dock stelt och styligt att bruka de på detta sätt. Det hämmade den gestaltande processen. Upplägget var tänkt att kunna byggas på, att dessa typologier skulle kunna bli så pass många och varierade att dem fortfarande skulle se till platsens specifika skillnader, historia m.m. Men en sådan stor lista med typologier skulle förmodligen skapa en ganska oöverskådlig arbetsprocess och i slutändan riskera att skapa en mer monoton gestaltning med färre rum. Dem fungerade däremot som en språngbräda för idéer och gav mig uppslag till hur platserna skulle kunna gestaltas för att ha fler rum, mer funktionalitet och mer grönska. Det gav upphov till idén om att ha det i ett separat häfte, för att enkelt kunna ha de med sig.

Hur väl dessa förslag faktiskt skulle fungera om de realiserades kräver ytterligare undersökningar, och det finns många begränsningar som jag inte undersökt närmare som kostnader, utrymme under mark samt vissa andra tekniska begränsningar. Dock har dem tillämpats med dessa begränsningar i åtanke och med hänsyn till hur den befintliga miljön ser ut.

Platsspecifikt

Begreppet site specifity eller platsspecifikt användes i början av 1960-talet i samband med en diskussion om offentlig konst som inte knöt an till det rum eller plats konstverket visades i. Konceptet uppkom som en motreaktion mot att närma sig en plats som om den vore ett tomt blad, vanligen omnämnt som tabula rasa (Kahn och Burns, 2005). Typologierna ska kunna användas till vitt skilda platser men samtidigt bidra till en platsspecifik gestaltning. För att uppnå detta behövde typologierna förenklas eller kunna ändras efter behov och plats.

Genomförandet

I efterhand upplever jag det som att min idé om hur arbetet skulle genomföras inte var så tydlig för mig, men att det skulle mynna ut i typologier hade jag tidigt satt upp som ett mål. Att lägga upp det på ett sådant sätt kanske försvårade hela min process. Ingången att undersöka rum och låta arbetets riktning framåt vara mer öppen kunde varit ett alternativ som hade gett processen ett bättre flyt och låtit riktningen få bearbetas fram. Ett mål kunde istället ha varit att undersöka om de upptäckter som gjordes kunde vara användbara i gestaltningsarbete, det hade varit ett annat sätt att kombinera rum och gestaltning.

Avslutande tankar

I efterhand skulle jag kanske inte ha valt att i förväg bestämma att undersökningen av rum gjordes för att hitta material till att skapa typologier, det gjorde undersökandet mer förutbestämt och arbetssättet kunde ha varit mer naturligt om målet med undersökningarna var mer öppet. Att använda sig av typologierna i gestaltning blev aldrig så tydligt som jag under arbetets början hade hoppats och var inte så enkla att tillämpa i praktiken, då rum och platser även i stadsmiljö skiljer sig mycket från varandra.

Den undersökande delen av rum tycker jag dock fungerade bra och det skissande som följde var ett bra sätt att närma sig rum för att jag skulle kunna skapa mig en bättre förståelse. Att även väga in andra karaktärer som ett rum kan besitta, att det kan inbjuda till lek eller kontemplation är en viktigt del av rum och hur de byggs upp.

Referenser

Appleton, J. (1975) The experience of landscape. John Wiley & Sons Limited. New York..

Arnkil, H., Fridell Anter, K., Klarén, U. (2012) Colour and light - concepts and confusion. Helsinki: Aalto University.

Bell, S. (1993) Elements of Visual Design in the Landscape. 3rd edition (2019). Routledge.

Burns, C.J., Kahn, A. (2004). Site Matters. New York. Routledge.

Colwell, M.J., Gaines, K., Pearson, M., Corson, K., Wright, H.D. and Logan, B.J. (2016). *Space, Place, and Privacy: Preschool Childrens Secret Hiding Places*. Family and Consumer Sciences Journal.

de Certeau, M., (1984) The practice of everyday life. Translation, Steven Randall. University of California Press. Berkeley.

Dee, C. (2001) *Form and fabric in landscape architecture*. New York. Spoon Press.

Descotts, H. och Ramos, E.,C. (2011) Architectural lighting: Designing with Light and Space. New York: Princeton Architectural Press.

Eisenhauer, B. W., Krannich R. S., and D. J. Blahna. (2000). Attachments to special places on public lands: An analysis of activities, reasons for attachments, and community connections. Society Nat. Resources 13:421–441.

Fridell Anter K. (2011) Ljus- och färgbegrepp - och deras användning. SYN-TES rapport 3. Stockholm: Konstfack.

Hermann, H. (2005) On the transcendent in landscapes of contemplation. I Krinke, R. Contemporary landscapes on contemplation. London: Routledge.

Herzog, T. & Kutzli, G. (2002) *Preference and percieved danger in field/forest settings*, Environment and Behaviour, Vol. 34, No. 6 (November), pp. 819-835. Sage publications.

Lefebvre, H. (1974) The production of space. English (1991). Oxford. Basil Blackwell Limited.

Lynch, K. (1965) *The City as Environment*, Scientific American, Vol. 213, No. 3 (September), pp. 209-221. Nature America, Inc

Minoura, E. (2019). Bostadsgården - Territoriell arkitektur. Studentlitteratur AB.
Perec, G., (1974). The Street. The Everyday // edited by Stephen Johnstone., 2007. White Chapels Gallery Ventures Limited. The MIT Press.

Pallasmaa, J. & McCarter, R. (2012). Understanding Architecture. London. Phaidon Press Limited.

Pallasmaa, J. (1996) Eyes of the skin. Sussex, England: John Wiley & Sons Limited.

STEDMAN C.R., (2003) *Is It Really Just a Social Construction?: The Contribution of the Physical Environment to Sense of Place*, Society & Natural Resources, 16:8.

Tuan, Y. (1977) Space and place. University of Minnesota Press. Minneapolis.

Elektroniska Källor

<https://www.nyahovas.se/wordpress/wp-content/uploads/2021/10/Nya-Hovas-kvaliteter.pdf>

<https://svenska.se/saol/>

<https://www.lantmateriet.se/sv/kartor/vara-karttjanster/min-karta/>

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.